

OBCE PRAWO PROCESOWE W SĄDOWYM POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Bartosz Wołodkiewicz

BIBLIOTEKA SĄDOWA

OBCE PRAWO PROCESOWE W SĄDOWYM POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Bartosz Wołodkiewicz

BIBLIOTEKA SĄDOWA

Stan prawny na 1 lipca 2024 r.

Publikacja dofinansowana ze środków Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warszawskiego

Bartosz Wołodkiewicz, nr ORCID: 0000-0002-3571-4615

Recenzenci

Prof. dr hab. Paweł Grzegorzcyk

Prof. dr hab. Wojciech Popiołek

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne

Anna Popławska

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących
im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście známym, ale nie publikuj
jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz,
czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8358-758-5

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wprowadzenie.....	17
Rozdział I	
Teoretyczne podstawy stosowania obcego	
prawa procesowego	27
1. Uwagi ogólne.....	27
2. Zasada stosowania własnego prawa procesowego	29
2.1. Treść	29
2.2. Geneza.....	34
2.3. Uzasadnienie	40
2.3.1. Porządek publiczny. Terytorialność.	
Suwerenność	40
2.3.2. Publiczny charakter norm prawa procesowego ...	51
2.3.3. Sprawność postępowania.....	56
2.4. Zakres. Zagadnienie kwalifikacji systemowej.....	59
3. Paradygmat <i>lex fori processualis</i>	70
4. Koncepcja procesowych norm kolizyjnych	73
4.1. Odejście od paradygmatu. Pojęcie procesowych norm	
kolizyjnych	73
4.2. Procesowe normy kolizyjne na tle norm prawa	
prywatnego międzynarodowego.....	77
4.3. Ograniczenia koncepcji procesowych norm	
kolizyjnych	81
5. Miejsce procesowych norm kolizyjnych w systemie	
prawnym	87

Rozdział II

Właściwość *legis fori processualis* i jej granice:

analiza prawnoporównawcza	93
1. Uwagi ogólne.....	93
2. Prawo angielskie	99
3. Prawo francuskie	113
4. Prawo niemieckie	128
5. Prawo włoskie	151
6. Wnioski analizy prawnoporównawczej	160

Rozdział III

Granice właściwości *legis fori processualis*

w prawie polskim	165
1. Uwagi ogólne.....	165
2. Dotychczasowe stanowisko literatury i orzecznictwa	166
3. Właściwość prawa procesowego sądu orzekającego	176
4. Ustawowe przypadki stosowania obcego prawa procesowego	179
4.1. Kodeks postępowania cywilnego.....	179
4.1.1. Zawisłość sporu przed sądem państwa obcego.....	179
4.1.2. Derogacja jurysdykcji krajowej sądów polskich	184
4.1.3. Zdolność sądowa i procesowa podmiotów zagranicznych.....	188
4.1.4. Zwolnienie z obowiązku złożenia kaucji aktorycznej.....	205
4.1.5. Udzielenie pomocy prawnej przez sąd polski.....	208
4.1.6. Przesłanki uznania i wykonania orzeczenia	219
4.1.7. Uwagi podsumowujące.....	226
4.2. Prawo prywatne międzynarodowe	227
4.2.1. Stosowanie obcego prawa publicznego.....	227
4.2.2. Domniemania prawne i ciężar dowodu	232
4.2.3. Normy prawa procesowego cywilnego w granicach właściwego statutu	236
4.2.4. Uwagi podsumowujące.....	243

5. Instytucje procesowe na styku własnego i obcego prawa:	
ograniczenia kwalifikacji systemowej	245
5.1. Legitymacja procesowa.....	245
5.2. Pełnomocnictwo procesowe	262
5.3. Interes prawny jako przesłanka powództwa	
o ustalenie.....	270
5.4. Prawomocność materialna.....	277
5.5. Uwagi podsumowujące.....	287
6. Wnioski.....	288

Rozdział IV

Granice właściwości *legis fori processualis* w europejskim

prawie procesowym cywilnym.....	291
1. Uwagi ogólne.....	291
2. Pojęcie prawa procesowego sądu orzekającego	294
3. Przypadki stosowania obcego prawa procesowego.....	296
3.1. Jurysdykcja krajowa	296
3.1.1. Uwagi wprowadzające.....	296
3.1.2. Ustalenie miejsca zamieszkania strony	297
3.1.3. Materialna ważność umowy jurysdykcyjnej	300
3.1.4. Połączenie spraw zawisłych przed sądami	
państw członkowskich Unii Europejskiej	314
3.2. Uznawanie i wykonywanie orzeczeń lub innych	
tytułów pochodzących z państw członkowskich Unii	
Europejskiej.....	318
3.2.1. Uwagi wprowadzające.....	318
3.2.2. Skuteczność orzeczenia lub innego tytułu.....	319
3.2.3. Wykonalność orzeczenia lub innego tytułu	325
3.2.4. Podstawy odmowy uznania lub wykonania	330
3.2.5. Dostosowanie środka prawnego lub	
zarządzenia	340
3.2.6. Przyjmowanie dokumentów urzędowych.....	343
3.3. Międzynarodowa pomoc prawna	348
3.3.1. Uwagi wprowadzające.....	348
3.3.2. Doręczenia transgraniczne.....	349
3.3.3. Przeprowadzanie dowodów	356
3.4. Europejskie postępowania cywilne	366

3.4.1. Uwagi wprowadzające.....	366
3.4.2. Europejskie postępowanie nakazowe	368
3.4.3. Europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń.....	371
3.4.4. Europejskie postępowanie dotyczące nakazu zabezpieczenia na rachunku bankowym	372
4. Normy prawa procesowego cywilnego w granicach właściwego statutu.....	379
4.1. Uwagi wprowadzające	379
4.2. Wyłączenie materii dowodów i postępowania z zakresu właściwego statutu	381
4.3. Domniemania prawne i rozkład ciężaru dowodu w zobowiązaniach umownych i pozaumownych	384
4.4. Środki dowodowe w zobowiązaniach umownych i pozaumownych.....	389
4.5. Legitymacja procesowa w sprawach alimentacyjnych.....	394
5. Zbieżność prawa procesowego i prawa właściwego dla stosunku prywatnoprawnego na tle spraw spadkowych	402
6. Wnioski.....	410

Rozdział V

Model stosowania obcego prawa procesowego	413
1. Uwagi ogólne.....	413
2. Stosowanie obcego prawa procesowego w typie normatywnym i faktycznym	415
3. Stosowanie obcego prawa procesowego z urzędu.....	424
4. Stwierdzenie treści i wykładnia obcego prawa procesowego	427
5. Procesowa norma kolizyjna jako podstawa stosowania prawa obcego.....	434
6. Postaci stosowania obcego prawa procesowego	440
6.1. Kwestia wstępna.....	440
6.1.1. Pojęcie kwestii wstępnej.....	440
6.1.2. Kwestia wstępna powiązana z obcym prawem procesowym.....	445

6.1.3. Kwestia wstępna powiązana ze stosunkiem prywatnoprawnym	448
6.2. Substytucja	449
6.3. Dostosowanie.....	453
7. Wyłączenie zastosowania obcego prawa procesowego	460
8. Badanie i skutki naruszenia obcego prawa procesowego...	463
Podsumowanie	479
Summary	489
Bibliografia	499

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

BGB	– niemiecki Kodeks cywilny z 1986 r. (w brzmieniu obowiązującym)
CPC	– francuski Kodeks postępowania cywilnego z 1975 r.
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.)
Kodeks postępowania cywilnego z 1930 r.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (uwaga: przepisy są przywoływane w brzmieniu tekstu jedn.: Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934, chyba że odmiennie zaznaczono w tekście)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
konwencja brukselska	– Konwencja z 27.09.1968 r. o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE L 299 z 1972 r., s. 32)
konwencja lugańska z 1988 r.	– Konwencja o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Lugano z 16.09.1988 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 10, poz. 132)
konwencja lugańska z 2007 r.	– Konwencja z 30.10.2007 r. o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 339, s. 3)
konwencja rzymska	– konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych, otwarta do podpisu w Rzymie 19.06.1980 r. (Dz.Urz. UE C 169 z 2005 r., s. 10)

k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.)
nZPO	– Zivilprozeßordnung – niemiecki Kodeks postępowania cywilnego z 1877 r. (w brzmieniu obowiązującym)
p.p.m.	– ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 503)
p.u.s.p.	– ustawa z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 334)
rozporządzenie Bruksela I bis	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 44/2001	– rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE L 12 z 2001 r., s. 1); utraciło moc
rozporządzenie nr 805/2004	– rozporządzenie (WE) nr 805/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 21.04.2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (Dz.Urz. UE L 143, s. 15, ze zm.)
rozporządzenie nr 1896/2006	– rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE L 399, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 861/2007	– rozporządzenie (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (Dz.Urz. UE L 199, s. 1, ze zm.)
rozporządzenie nr 1393/2007	– rozporządzenie nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 13.11.2007 r. dotyczące doręczania w państwach członkowskich dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych i handlowych („doręczanie dokumentów”) oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1348/2000 (Dz.Urz. UE L 324, s. 79, ze zm.)

rozporządzenie
nr 4/2009	– rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 7 z 2009 r., s. 1, ze zm.)
rozporządzenie
nr 650/2012	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L 201, s. 107)
rozporządzenie
nr 606/2013	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013 z 12.06.2013 r. w sprawie wzajemnego uznawania środków ochrony w sprawach cywilnych (Dz.Urz. UE L 181, s. 4, ze zm.)
rozporządzenie
nr 655/2014	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 655/2014 z 15.05.2014 r. ustanawiające procedurę europejskiego nakazu zabezpieczenia na rachunku bankowym w celu ułatwienia transgranicznego dochodzenia wierzytelności w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 189, s. 59, ze zm.)
rozporządzenie
nr 2016/1103	– rozporządzenie Rady (UE) nr 2016/1103 z 24.06.2016 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych (Dz.Urz. UE L 183, s. 1)
rozporządzenie
nr 2019/1111	– rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z 25.06.2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.Urz. UE L 178, s. 1)
rozporządzenie
nr 2020/1783	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/1783 z 25.11.2020 r. w sprawie współpracy między sądami państw członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych (przeprowadzanie dowodów) (Dz.Urz. UE L 405, s. 1, ze zm.)

rozporządzenie nr 2020/1784	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/1784 z 25.11.2020 r. dotyczące doręczania w państwach członkowskich dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych lub handlowych (doręczanie dokumentów) (Dz.Urz. UE L 405, s. 40, ze zm.)
rozporządzenie Rzym I	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Dz.Urz. UE L 177, s. 6)
rozporządzenie Rzym II	– rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Dz.Urz. L 199, s. 40)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
TUE	– Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
włoskie p.p.m.	– ustawa z 31.05.1995 r., nr 218, Reforma włoskiego systemu prawa prywatnego międzynarodowego

Organy orzekające

BGH	– Bundesgerichtshof (Sąd Najwyższy Republiki Federalnej Niemiec)
EWCA	– England and Wales Court of Appeal (Sąd Apelacyjny Anglii i Walii)
LG	– Landgericht (niemiecki Sąd Krajowy)
OGH	– Oberster Gerichtshof (Sąd Najwyższy Republiki Austrii)
OLG	– Oberlandesgericht (niemiecki Wyższy Sąd Krajowy)
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
UKHL	– United Kingdom House of Lords (Izba Lordów Parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej)
Trybunał/TS	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej/Europejski Trybunał Sprawiedliwości

Czasopisma, publikatory, zbiory orzecznictwa

AcP	– Archiv für die civilistische Praxis
BeckRS	– Beck Rechtsprechung
Bing (NC)	– Bingham's Reports of New Cases in Common Pleas and Other Courts
Bull. civ.	– Bulletin des Arrêts de la Cour de Cassation Rendus en Matière Civile
Ch	– Law Reports, Chancery Division
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
GPR	– Zeitschrift für das Privatrecht der Europäischen Union
IPRax	– Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
MoP	– Monitor Prawniczy
NJW	– Neue Juristische Wochenschrift
NJW-RR	– Neue Juristische Wochenschrift Rechtsprechungs-Report Zivilrecht
NP	– Nowe Prawo
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PPPM	– Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego
PS	– Przegląd Sądowy
RabelsZ	– Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
Rev. crit. DIP	– Revue Critique de Droit International Privé
RGZ	– Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny

SC	– Studia Cywilistyczne
WLR	– The Weekly Law Reports
Zb. Orz.	– Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego
ZVglRWiss	– Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft
ZZP	– Zeitschrift für Zivilprozess
ZZPInt	– Zeitschrift für Zivilprozess International

Inne

Dz.U.	– Dziennik Ustaw
Dz.Urz. UE/WE	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej/Wspólnot Europejskich
RGBL	– Reichsgesetzblatt (Dziennik Urzędowy Rzeszy Niemieckiej)

WPROWADZENIE

Przekonanie, że sąd stosuje własne przepisy procesowe, nawet jeżeli prawo obce zostało wskazane przez normę kolizyjną dla rozstrzygnięcia o stosunku prywatnoprawnym, należy do kanonu nauki prawa procesowego cywilnego jako zasada *lex fori processualis*. Wynikające z niej podporządkowanie postępowania cywilnego własnemu prawu procesowemu ma wyznaczać zakaz stosowania zagranicznych przepisów procesowych. Tezie tej przeczą rozważania zawarte w monografii. Obce prawo procesowe wskazane przez procesową normę kolizyjną jest stosowane w sądowym postępowaniu cywilnym na równi z własnym prawem procesowym sądu orzekającego.

Autorytatywność zasady *lex fori processualis* przesłania znaczenie obcego prawa procesowego w sądowym postępowaniu cywilnym, pozwalając traktować stosowanie zagranicznych przepisów procesowych jako nieistotny wyjątek. Prowadzone rozważania opierają się na odmiennej przesłance. Zakładają, że zasadę stosowania własnego prawa procesowego pozwala wyjaśnić ujęcie jej wyjątków jako kategorii odrębnej i wyjaśnienie ich w sposób uwzględniający odmienności w funkcjonowaniu zagranicznych przepisów procesowych w toku postępowania. Dla zrozumienia zasady *lex fori processualis* konieczne jest opracowanie, które przedstawiałoby problematykę prawa właściwego dla postępowania cywilnego z perspektywy obcego prawa procesowego. W nauce polskiej brak takiego opracowania. Problem stosowania zagranicznych przepisów procesowych jest podejmowany jedynie ubocznie i z perspektywy wyjątków od zasady *lex fori processualis*. Praca ta ma inny cel. Zamiarem autora jest odtworzenie i wyjaśnienie teoretycznego modelu funkcjonowania obcego prawa procesowego, który może służyć za punkt

odniesienia w toku ustalania i stosowania zagranicznych przepisów procesowych w sądowym postępowaniu cywilnym.

Głównym założeniem pracy jest spojrzenie na obce prawo procesowe najpierw z perspektywy teoretycznych podstaw jego stosowania, niezależnie od rozwiązań przyjmowanych w konkretnych systemach prawnych. W tym zakresie wywód prowadzony jest na dwóch płaszczyznach. Pierwszą stanowią rozważania teleologiczne, w których poszukuje się odpowiedzi na pytanie, dlaczego sądy mają stosować wyłącznie własne prawo procesowe. Płaszczyzna druga obejmuje ustalenia teoretycznoprawne dotyczące podstaw stosowania prawa obcego podejmowane z perspektywy koncepcji wyznaczających możliwe kierunki unormowania. Wyjaśnienie zagadnień teoretycznych służy prezentacji dwóch konkurencyjnych prób wyjaśnienia podstaw stosowania obcego prawa procesowego: paradygmatu *lex fori processualis* oraz koncepcji procesowych norm kolizyjnych.

O zakresie, w jakim obce prawo procesowe może być stosowane, oraz podstawie jego zastosowania rozstrzygają każdorazowo ustawodawcy, kierując się istniejącymi konstrukcjami teoretycznymi, lecz mając na uwadze uwarunkowania wewnętrzne i lokalną tradycję prawną. Z tej przyczyny prezentowane koncepcje teoretyczne są w toku wyvodu konfrontowane z normatywnymi podstawami stosowania obcego prawa procesowego w prawie polskim, w prawie Unii Europejskiej i w ujęciu prawnoporównawczym.

Ze względu na cel pracy analiza konkretnych regulacji normatywnych jest podporządkowana identyfikacji podstaw, postaci i metod stosowania obcego prawa procesowego oraz weryfikacji przyjętych założeń teoretycznych, nie zaś omówieniu konkretnych instytucji procesowych w ich pełnym wymiarze. Omówienie wszystkich szczegółowych kwestii związanych z tą problematyką nie wydaje się przy tym zadaniem możliwym. Spektrum przypadków, w których w toku postępowania miarodajne okazują się zagraniczne przepisy procesowe, jest ograniczone bogactwem i intensywnością sytuacji procesowych pojawiających się w obrocie prawnym z zagranicą. Uzasadnia to ograniczenie rozważań do systemowego ujęcia przypadków stosowania obcego prawa procesowego.

wego, które są objęte wyraźną regulacją normatywną bądź to w prawie polskim, bądź też w prawie Unii Europejskiej. Wymagało to niekiedy odniesienia się do kontrowersyjnych zagadnień występujących na tle rozważanych instytucji procesowych w celu ukazania pewnej ogólnej zależności lub specyfiki danego przypadku. Założeniem publikacji jest ponadto wykorzystywanie pozostałych przypadków stosowania obcego prawa procesowego jako egzemplifikacji omawianych zagadnień.

Na tej podstawie, wykorzystując dotychczasowy dorobek nauki, praca zmierza do całościowego przedstawienia i omówienia zagadnień konstrukcyjnych związanych z obcym prawem procesowym w sądowym postępowaniu cywilnym. Publikacja nie ma jednak stanowić pełnego źródła informacji o każdym przypadku stosowania zagranicznych przepisów procesowych. Jej ambicją jest raczej zainspirowanie badań szczegółowych nad prawem właściwym dla instytucji prawa procesowego cywilnego w ramach poświęconych im opracowań monograficznych.

Tytuł publikacji nawiązuje do rozprawy Tadeusza Erecińskiego pt. *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*¹; jej przedmiot i cel są jednak odmienne. Tamta rozprawa została poświęcona stosowaniu przez sądy prawa obcego wskazanego przez normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego, a więc problematyce stosowania prawa obcego w sensie ścisłym, która powstaje, kiedy już wiadomo, jakie merytoryczne prawo obce jest właściwe w sprawie. Niniejsza monografia dotyczy nie tylko stosowania przepisów innej gałęzi prawa – prawa procesowego cywilnego, lecz także obejmuje etap poprzedzający stosowanie prawa obcego w sensie ścisłym. Zmierza bowiem do udzielenia odpowiedzi na pytanie o to, czy sądy stosują obce prawo procesowe, a jeżeli tak, to na jakich podstawach. Dopiero po wyjaśnieniu tych zagadnień i na podstawie udzielonej odpowiedzi rekonstruowany jest model stosowania obcego prawa procesowego, który uwzględnia węzłowe problemy traktowania prawa obcego w sądowym postępowaniu cywilnym.

Jak wskazuje tytuł publikacji, poczynione w niej uwagi ograniczają się do sądowego postępowania cywilnego. Monografia nie dotyczy sto-

¹ Warszawa 1981.

sowania prawa obcego przez inne organy orzekające niż sądy. Poza zakresem rozważań znajdują się także problematyka stosowania obcego prawa procesowego przez sądy polubowne oraz kontrola ich orzeczeń przez sądy powszechne. Nie oznacza to, że w tym obszarze nie dochodzi do stosowania zagranicznych przepisów procesowych. Przeciwnie, istnienie procesowych norm kolizyjnych dla arbitrażu nie powinno nasuwać wątpliwości, gdy wziąć pod uwagę chociażby art. 19 ust. 1 ustawy modelowej o międzynarodowym arbitrażu handlowym z 1985 r. (zmienionej w 2006 r.), który przyznaje stronom uprawnienie do wyboru właściwego prawa procesowego. W konsekwencji także kontrola orzeczeń sądów polubownych może wymagać od sądu państwowego uwzględnienia zagranicznych przepisów procesowych, co znajduje wyraz w procesowych normach kolizyjnych z art. V ust. 1 lit. a i d oraz art. V ust. 2 lit. a konwencji nowojorskiej o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych². Racje stojące za możliwością zastosowania obcego prawa procesowego w postępowaniu arbitrażowym są jednak odmienne niż w postępowaniu sądowym, a samo zjawisko zdecydowanie mniej kontrowersyjne.

Poza zakresem monografii mieści się ponadto problematyka postępowania upadłościowego i naprawczego. W materii tej przenikają się zagadnienia prawa właściwego dla postępowania oraz dla stosunków prywatnoprawnych, co znajduje wyraz w ustanowionych dla niej normach kolizyjnych. Zagadnienie to wymaga odrębnego opracowania, które uwzględniać będzie charakter postępowania upadłościowego i restrukturyzacyjnego oraz rozpoznawanych w nim spraw. Punkt odniesienia dla analizy stosowania obcego prawa procesowego w tych postępowaniach powinny jednak wyznaczać uwagi dotyczące podstawowego i wzorcowego postępowania cywilnego, będące przedmiotem monografii, co uzasadnia wyłączenie kolizyjnych aspektów postępowania upadłościowego i restrukturyzacyjnego z prowadzonych rozważań.

Kierując się względami stylistycznymi, w tytule monografii użyto skróconego wyrażenia „obce prawo procesowe”, a nie „obce prawo proce-

² Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych sporządzona w Nowym Jorku dnia 10.06.1958 r. (Dz.U. z 1962 r. Nr 9, poz. 41).

sowe cywilne”. Prezentowane rozważania nie obejmują jednak sytuacji, w których miarodajne dla oceny jakiejkolwiek kwestii w toku sądowego postępowania cywilnego okazywałyby się przepisy zagranicznego prawa procesowego karnego, administracyjnego lub sądowo-administracyjnego. O tym, że problem ten nie jest wyłącznie teoretyczny, może świadczyć art. 11 k.p.c., którego treść nie rozstrzyga, czy związanie ustaleniami wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego obejmuje tylko wyroki sądów polskich. Ocena tych kwestii mieści się poza zakresem rozważań, które dotyczą obcego prawa procesowego cywilnego.

Wybór metod badawczych wynikał z przedstawionych celów rozprawy. Rozważania należą do dogmatyki prawa procesowego cywilnego, a ściśłe – do tej jej części, którą określa się jako naukę międzynarodowego prawa procesowego cywilnego³. Monografia koncentruje się na zagadnieniu, które zaliczyć można do „części ogólnej” międzynarodowego prawa procesowego cywilnego, ponieważ zmierza do udzielenia odpowiedzi na pytanie o to, jakie prawo procesowe reguluje przebieg sądowego postępowania cywilnego. Ma zarazem na celu wyjaśnienie istoty, założeń konstrukcyjnych i procesowego funkcjonowania obcego prawa procesowego jako pewnej całości, nie zaś konkretnych przejawów. Takie ujęcie tematu służy zrekonstruowaniu i wyjaśnieniu modelu stosowania obcego prawa procesowego w sądowym postępowaniu cywilnym.

Problem podjęty w monografii należy do zbioru tych podstawowych zagadnień międzynarodowego prawa procesowego cywilnego, które przekraczają granice poszczególnych państw. Wymagało to włączenia do analizy dogmatycznej wyników badań prawnoporównawczych. Przedmiot tych badań, ich metoda oraz wybór do nich prawa angielskiego, niemieckiego, francuskiego oraz włoskiego zostały szczegółowo wyjaśnione w rozdziale II. W tym miejscu należy jedynie stwierdzić, że niezależnie od analizy regulacji normatywnych wybranych państw obcych oraz

³ Zob. K. Weitz, *Pojęcie międzynarodowego prawa procesowego cywilnego* [w:] *Sym-bolae Andrae Marciniak Dedicatae*, red. J. Jagieła, R. Kulski, Warszawa 2022, s. 861; por. też P. Mankowski, *Über den Standort des Internationalen Zivilprozessrechts. Zwischen Internationalem Privatrecht und Zivilprozessrecht*, *RabelsZ* 2018/3, s. 573 i n.

prezentowanych na ich tle poglądów nauki i orzecznictwa, w ramach omówienia i oceny prezentowanych koncepcji teoretycznych starano się możliwie wszechstronnie uwzględnić dorobek nauki angielskiej, austriackiej, francuskiej, niemieckiej, szwajcarskiej i włoskiej, a także pojedyncze wypowiedzi doktryny dotyczące zasady *lex fori processualis* formułowane na tle innych porządków prawnych.

Tytułowa problematyka wykazuje ścisły związek z prawem prywatnym międzynarodowym, co ujawnia się, gdy prawo właściwe dla stosunków prywatnoprawnych obejmuje przepisy procesowe znajdujące według tego prawa zastosowanie do ocenianej sytuacji życiowej. Kwestia dopuszczalności zastosowania w takim przypadku zagranicznych przepisów procesowych mieści się w zainteresowaniu prawa prywatnego międzynarodowego, lecz bezpośrednio dotyczy tematu monografii, ponieważ wpływa na rozumienie zasady *lex fori processualis*. Stanowi to jeden z licznych przykładów wzajemnych związków prawa procesowego cywilnego – a zwłaszcza tej jego części, do której przynależną prowadzone rozważania – międzynarodowego prawa procesowego cywilnego oraz prawa prywatnego międzynarodowego.

W niektórych wypowiedziach nauki polskiej sugeruje się uznawanie takich zagadnień międzynarodowego prawa procesowego cywilnego jak jurysdykcja krajowa, międzynarodowa pomoc prawna oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń za przedmiot prawa prywatnego międzynarodowego w sensie szerokim⁴. Takie podejście, występujące w niektórych zagranicznych porządkach prawnych, w tym w prawie francuskim i angielskim, nie przekonuje na tle prawa polskiego nie tylko ze względu na tradycję nauki polskiej⁵, lecz także z uwagi na odmienny przedmiot regulacji międzynarodowego prawa procesowego cywilnego oraz prawa prywatnego międzynarodowego⁶. Dostrzegając wzajemne powiązania

⁴ A. Mączyński, *Pojęcie prawa prywatnego międzynarodowego i jego związek z prawem prywatnym*, KPP 2022/1, s. 62 i n.

⁵ Zamiast wielu zob. K. Weitz, *Pojęcie międzynarodowego...*, s. 861, przypis 3 i powołane tam wypowiedzi doktryny.

⁶ P. Mankowski, *Über den Standort...*, s. 573 i n.

i postulując wzajemną otwartość metodologiczną, czego niniejsza praca stanowi wyraz, nie należy przekreślać odrębności tych dziedzin.

Stąd też niezwykle trudno byłoby oderwać pojęcia dotyczące stosowania obcego prawa procesowego od konstrukcji prawa prywatnego międzynarodowego. Zabieg taki nie byłby celowy, gdy wziąć pod uwagę, że kolizjonistyka wypracowała język, pojęcia i metody wyjaśniające właściwość prawa obcego. Czerpię z tego dorobku, rozważając reguły wyznaczające prawo właściwe dla sądowego postępowania cywilnego. Do prawa prywatnego międzynarodowego niejednokrotnie odwołuje się siatka pojęciowa przyjęta w tej monografii, w tym podstawowe jej pojęcie – granic właściwości prawa procesowego sądu orzekającego (granic właściwości *legis fori processualis*), które odnosi się do zakresu stosowania przez sąd własnego prawa procesowego w postępowaniu cywilnym, rozpatrywanych z perspektywy przypadków stosowania obcego prawa procesowego.

Wyjaśnienia wymaga przyjęta terminologia. Przedmiot rozważań oraz przyjęte metody badawcze skłaniają do nadawania używanym pojęciom znaczenia możliwe neutralnego. I tak przez „prawo obce” lub „prawo zagraniczne” rozumiane są normy prawne, które nie wchodzą w skład systemu prawnego obowiązującego w państwie sądu orzekającego. Wskazując w tym zbiorze przepisy procesowe, należy zaznaczyć, że delimitacja prawa procesowego cywilnego oraz prawa cywilnego materialnego nie następuje w skali światowej w sposób jednolity. Dla tematu rozważań ma jednak podstawowe znaczenie, gdyż wpływa na ich zakres. Jeżeli przyjąć, że przez normy prawa procesowego będą rozumiane jedynie te regulacje, które w ten sposób kwalifikuje prawo polskie, to z zakresu rozważań już na wstępie wyłączy się przypadki, w których prawo obce przyjmuje odmienną kwalifikację, co stanowi zarzewie znanego kolizjonistyce konfliktu kwalifikacji. Praca dotycząca zasady *lex fori processualis* nie powinna pomijać tego zagadnienia. Z tych przyczyn przyjęto kryterium formalne i w toku rozważań przez „obce prawo procesowe” rozumiane są te normy, które według systematyki przyjętej w danym państwie mają charakter procesowy. Wybór takiego kryterium nie jest tożsamy z zajęciem stanowiska w kwestii reguł kwalifikacji systemowej do prawa procesowego albo materialnego. Prawem

państwa sądu orzekającego (*legis fori*) są natomiast zarówno normy prawa ustanowione przez prawodawcę krajowego (prawo krajowe), jak i normy pochodzące z innych źródeł, zawarte w aktach prawa Unii Europejskiej oraz umowach międzynarodowych, wchodząc w skład systemu prawnego obowiązującego w tym państwie.

W toku rozważań zamiennie stosowane są terminy „przepis” i „norma”, co nie oznacza jednak ich utożsamienia. W tym przypadku wymogi precyzji języka prawniczego uległy dążeniu do większej przejrzystości wywodu i unikaniu powtórzeń. Z tego względu także wyrażenia „przepis procesowy” i „norma prawa procesowego” są używane synonimicznie na oznaczenie regulacji dotyczących organizacji lub przebiegu procesu cywilnego lub stanowiących tzw. merytoryczne prawo procesowe⁷.

Sprecyzowania wymaga ponadto wyrażenie „stosowanie obcego prawa procesowego”, które w toku rozważań rozumiane jest w sposób obejmujący zarówno bezpośrednie dokonywanie czynności procesowych na podstawie prawa obcego, jak i przypadki oceny faktów procesowych lub innych okoliczności w świetle tego prawa. Nadanie takiego znaczenia jest zabiegiem celowym, który ma na uwadze rozróżnienie „stosowania” prawa obcego wskazanego przez normę kolizyjną oraz „uwzględnienia” prawa obcego na podstawie własnej normy merytorycznej. Niezależnie od racji uzasadniających ten podział w prawie prywatnym międzynarodowym nie powinien on na wstępie determinować zakresu rozważań dotyczących prawa procesowego cywilnego. Już z tej przyczyny uzasadnione jest rozumienie pojęcia „stosowanie obcego prawa procesowego” w sposób uwzględniający ewentualnie przypadki jego „uwzględnienia”. Antycypując wynik dalszych rozważań, stwierdzić należy, że za takim podejściem przemawia jednolity reżim stosowania obcego prawa procesowego.

Tak określone rozważania zawarto w pięciu rozdziałach, poprzedzonych wstępem i zakończonych wnioskami. Każdy z rozdziałów poprzedzają

⁷ Takie rozumienie pojęcia prawa procesowego cywilnego zaproponował M. Walasik, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013, s. 162.

uwagi ogólne, co pozwala odstąpić od omawiania ich treści we wprowadzeniu.

W pracy uwzględniono stan prawny, literaturę i orzecznictwo na dzień 1.07.2024 r.

Monografia stanowi wynik badań prowadzonych w Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht w Hamburgu dzięki środkom przyznanych przez Lindemann-Stiftung. Badania nad zasadą *lex fori processualis* prowadziłem także podczas pobytu badawczego w Max Planck Institute for International, European and Regulatory Procedural Law w Luksemburgu w ramach realizacji projektu badawczego o nr 2021/05/X/HS5/00645 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

Rozdział I

TEORETYCZNE PODSTAWY STOSOWANIA OBCEGO PRAWA PROCESOWEGO

1. Uwagi ogólne

Rozważania zawarte w rozdziale I zmierzają do określenia podstaw stosowania obcego prawa procesowego w ujęciu teoretycznym. Zakłada to spojrzenie z perspektywy koncepcji, które wyznaczają możliwe kierunki unormowania poszczególnych zagadnień procesowych. Punkt wyjścia wskazuje zasada stosowania własnego prawa procesowego (zasada *lex fori processualis*). Opiera się ona na dwóch twierdzeniach: że postępowanie cywilne podlega własnemu prawu procesowemu sądu orzekającego, oraz, że wyłączone jest stosowanie obcych przepisów procesowych.

Powyższe twierdzenia tworzą sedno tradycyjnego podejścia do terytorialnego zakresu stosowania norm prawa procesowego. Prześledzenie ich ewolucji pozwoli dostrzec, że od XIII w. zasada *lex fori processualis* jest zakorzeniona w praktyce sądowej i wypowiedziach nauki prawa. Tradycyjny charakter tej zasady stanowi niewątpliwie źródło jej autorytatywności, lecz nie wyczerpuje jej uzasadnienia. W celu wyjaśnienia, dlaczego niedopuszczalne jest stosowanie obcego prawa procesowego, formułowano liczne teorie nawiązujące do zadań państwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, publicznego charakteru norm prawa procesowego oraz sprawności postępowania. Analiza argumentów ma-

jących uzasadniać zasadę *lex fori processualis* pozwoli na weryfikację teoretycznych podstaw zakazu stosowania obcego prawa procesowego na płaszczyźnie teleologicznej.

Zasada stosowania własnego prawa procesowego zakłada, że zaszeregowanie rozważanej przez sąd kwestii jako procesowej wyłącza stosowanie do niej prawa obcego. Tym samym zakres zasady *lex fori processualis* jest uwarunkowany przez kryterium rozgraniczenia prawa procesowego cywilnego od prawa materialnego. Rozgraniczenie tych gałęzi prawa nie jest przeprowadzane jednolicie, co w obrocie prawnym z zagranicą staje się zarzewiem problemu dotyczącego kwalifikacji. Chociaż problem ten jest przedmiotem zainteresowania przede wszystkim nauki prawa prywatnego międzynarodowego, to oddziałuje również na stosowanie obcego prawa procesowego. Stwierdziwszy, że sąd stosuje własne prawo procesowe, nie można uniknąć pytania o to, co przynależy do prawa procesowego, a co do sfery stosunków prywatnoprawnych, dla których prawo właściwe wyznaczają normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego. Odpowiedzi na to pytanie udziela się, dokonując klasyfikacji systemowej, której wynik determinuje zakres stosowania własnego prawa procesowego.

W analizie teoretycznych podstaw stosowania obcego prawa procesowego przydatne okazuje się pojęcie paradygmatu. Jego wprowadzenie w rozdziale I służy ustaleniu, czy zasadę *lex fori processualis* można postrzegać jako część szerszej koncepcji teoretycznej, która obejmowałaby również sposób uzasadniania zakazu stosowania obcego prawa procesowego, metodę rozgraniczania między prawem procesowym a prawem materialnym oraz techniki stosowane dla utrzymania pierwotnie przyjętego założenia o stosowaniu własnego prawa procesowego. Antycypując wynik dalszych rozważań, wydaje się, że wymienione elementy mogą występować w systemach prawnych w różnym natężeniu. Tym samym pojęcie paradygmatu pozwala rozdzielić refleksję teoretyczną od analizy prawa właściwego dla postępowania cywilnego w określonym systemie prawnym, dla którego paradygmat wskazuje możliwe kierunki regulacji.

Pojęcie paradygmatu zakłada możliwość zmiany raz przyjętego sposobu wyjaśniania zjawisk. Wyznacza zatem punkt odniesienia dla prezentacji

koncepcji procesowych norm kolizyjnych, która opowiada się za otwarciem prawa procesowego na metodę kolizyjną właściwą prawu prywatnemu międzynarodowemu. Zgodnie z tą koncepcją prawo procesowe cywilne zawiera normy kolizyjne, które wskazują prawo właściwe dla postępowania cywilnego lub określonej materii z jego zakresu. Wskazanie kolizyjne w obszarze postępowania cywilnego może prowadzić do stosowania obcego prawa procesowego. Koncepcja procesowych norm kolizyjnych uznaje w ten sposób za relewantne pytanie o prawo właściwe dla postępowania cywilnego i podstawy stosowania obcego prawa procesowego, które to kwestie nie powstają, jeżeli w świetle zasady *lex fori processualis* przyjąć, że sąd stosuje własne prawo procesowe. Rozważenie obu stanowisk pozwoli określić teoretyczne podstawy stosowania obcego prawa procesowego i na tej podstawie określić kierunek rozważań podjętych w kolejnych rozdziałach.

2. Zasada stosowania własnego prawa procesowego

2.1. Treść

Według powszechnie przyjętej zasady sąd stosuje prawo procesowe obowiązujące w jego siedzibie, nawet jeśli prawo obce zostało wskazane jako właściwe przez normę prawa prywatnego międzynarodowego. W prawie francuskim obowiązuje reguła, zgodnie z którą postępowanie cywilne wszczęte we Francji toczy się według prawa francuskiego⁸. Obowiązywanie zasady stosowania własnego prawa procesowego nie nasuwa wątpliwości w orzecznictwie sądów belgijskich⁹. W prawie niemieckim również przyjmuje się obowiązywanie zasady, zgodnie z którą „sądy niemieckie stosują w toczących się przed nimi postępowaniach wyłącznie niemieckie prawo procesowe”¹⁰. Zasadę

⁸ B. Audit, L. d'Avout, *Droit international privé*, Paris 2013, s. 13.

⁹ A. Sussarova, *La portée du principe 'forum regit processum' dans la pratique judiciaire belge*, „Revue de droit commercial belge” 2012/2, s. 155 i n.

¹⁰ „[...] die deutschen Gerichte wenden in den vor ihnen anhängigen Verfahren nur deutsches Verfahrensrecht an” (orzeczenie BGH z 27.04.1977 r., VIII ZR 184/75,

tę przyjmuje się również w prawie austriackim¹¹ oraz szwajcarskim¹². Stosowanie przez sąd własnego prawa procesowego nie nasuwa wątpliwości w systemach *common law*¹³. Podobnie w prawie polskim ma obowiązywać zasada stosowania prawa procesowego obowiązującego w siedzibie sądu orzekającego¹⁴.

W niektórych systemach prawnych podporządkowanie postępowania cywilnego własnemu prawu sądu orzekającego jest przedmiotem wyraźnej regulacji. Przykład takiej regulacji stanowi art. 12 włoskiego p.p.m., zgodnie z którym proces cywilny toczący się we Włoszech podlega prawu włoskiemu¹⁵. Właściwość *legis fori processualis* jest przedmiotem

BeckRS 1977, 31122466) (tłumaczenia cytatów, o ile nie wskazano inaczej, pochodzą od autora); zob. też H. Schack, *Internationales Zivilverfahrensrecht mit internationalem Insolvenzrecht und Schiedsverfahrensrecht*, München 2021, s. 14.

¹¹ Zob. wyrok OGH z 11.06.2018 r., 4Ob88/18x, ECLI:AT:OGH0002:2018:00400 B00088.18X.0611.000; por. też R. Holzhammer, *Österreichisches Zivilprozeßrecht*, Wien 1976, s. 20; H.W. Fasching, *Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts*, Wien 1990, s. 1162; M. Neumayr [w:] O.J. Ballon, B. Nunner-Krautgasser, B. Schneider, *Einführung in das Zivilprozessrecht Streitiges Verfahren*, Wien 2018, s. 425–426.

¹² Zob. wyrok szwajcarskiego Trybunału Federalnego z 23.09.2011 r., 5A_88/2011; por. też C. Lötscher, *Die Prozessstandschaft im schweizerischen Zivilprozess*, Basel 2016, s. 198–199.

¹³ J.M. Carruthers, *Substance and Procedure in the Conflict of Laws: A Continuing Debate in Relation to Damages*, „International and Comparative Law Quarterly” 2004/3, s. 691; R. Garnett, *Substance and Procedure in Private International Law*, Oxford 2012, s. 14.

¹⁴ Zob. np.: H. Trammer, *Zarys problematyki międzynarodowego procesu cywilnego państw kapitalistycznych*, Warszawa 1956, s. 12; W. Siedlecki, *Zasady wyrokowania w procesie cywilnym*, Warszawa 1957, s. 241–242; J. Jodłowski, *Zasady przewodnie polskiego międzynarodowego prawa procesowego cywilnego* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967, s. 142; T. Ereciński, *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981, s. 18–19; J. Jodłowski i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 632, 635; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020, s. 37. W orzecznictwie zob. m.in.: uchwałę SN z 9.07.1993 r., III CZP 89/93, OSNC 1994/1, poz. 16; postanowienie SN z 9.02.2000 r., III CKN 597/98, LEX nr 40326; postanowienie SN z 2.06.2017 r., II CSK 704/16, OSNC-ZD 2018/3, poz. 43; postanowienie SN z 4.01.2019 r., II CSK 325/18, LEX nr 2605552.

¹⁵ „Il processo civile che si svolge in Italia è regolato dalla legge italiana”; zob. też G. Morelli, *Diritto processuale civile internazionale*, Padova 1954, s. 12–13.

wyraźnej regulacji również w prawie hiszpańskim¹⁶, rumuńskim¹⁷ oraz węgierskim¹⁸. Zasadę stosowania własnego prawa procesowego przyjął podczas ostatniej kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego również prawodawca holenderski¹⁹. Spośród pozaeuropejskich syste-

¹⁶ Zob. art. 3 ustawy 1/2000 z 7.01.2000 r. o postępowaniu cywilnym (Ley 1/2000, de 7 de enero, de Enjuiciamiento Civil), zgodnie z którym jedynie z wyjątkami przewidzianymi w umowach i konwencjach międzynarodowych postępowania cywilne toczące się na terytorium kraju podlegające wyłącznie hiszpańskiemu prawu procesowemu („Con las solas excepciones que puedan prever los Tratados y Convenios internacionales, los procesos civiles que se sigan en el territorio nacional se regirán únicamente por las normas procesales españolas”) (<https://www.boe.es/eli/es/l/2000/01/07/1/con>; dostęp: 1.07.2024 r.); zob. też A.-L. Calvo Caravaca, J. Carrascosa Gonzalez, *Tratado de derecho internacional privado*, t. 1, red. A.-L. Calvo Caravaca, J. Carrascosa González, Valencia 2020, s. 1066.

¹⁷ Zob. art. 1088 ustawy nr 134/2010 o kodeksie postępowania cywilnego (Lege nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă) (w brzmieniu obowiązującym na dzień 30.03.2016 r.), zgodnie z którym w międzynarodowym postępowaniu cywilnym sąd stosuje rumuńskie prawo procesowe, chyba że ustawa stanowi inaczej („În procesul civil internațional instanța aplică legea procesuală română, sub rezerva unor dispoziții exprese contrare”) (<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/140265>; dostęp: 1.07.2024 r.); por. też brzmienie obowiązującego wcześniej art. 159 ustawy nr 105/1992 o regulacji stosunków z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego (Lege nr.105/1992 cu privire la reglementarea raporturilor de drept internațional privat), zgodnie z którym w postępowaniach dotyczących stosunków z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego sądy rumuńskie stosują rumuńskie prawo procesowe, chyba że wyraźnie postanowiono inaczej („În procesele privind raporturi de drept internațional privat instanțele române aplica legea procedurală română, dacă nu s-a dispus altfel în mod expres”) (<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/2389>; dostęp: 1.07.2024 r.).

¹⁸ Zob. § 66 ustawy XXVIII z 2017 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról), zgodnie z którym, o ile przedmiotowa ustawa nie stanowi inaczej, postępowanie przed sądami węgierskimi podlega prawu węgierskiemu („A magyar bíróság eljárására – ha e törvény másként nem rendelkezik – a magyar jog alkalmazandó”) (<https://njt.hu/jogszabaly/2017-28-00-00>; dostęp: 1.07.2024 r.).

¹⁹ Zob. art. 3 księgi 10 holenderskiego Kodeksu cywilnego (prawo prywatne międzynarodowe) (Burgerlijk Wetboek), zgodnie z którym do zagadnień związanych z postępowaniem przed sądami holenderskimi stosuje się prawo holenderskie („Op de wijze van procederen ten overstaan van de Nederlandse rechter is het Nederlandse recht van toepassing”) (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2011-272.pdf>; dostęp: 1.07.2024 r.); tłumaczenie za: A. Kozioł [w:] *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, t. 11, red. M. Pazdan, Katowice 2012, s. 155).

mów prawa, w których zasada *lex fori processualis* ma charakter pisany, odnotowania wymaga prawo wenezuelskie²⁰.

Stosowanie w postępowaniu cywilnym własnego prawa procesowego uchodzi za jedną z najstarszych zasad międzynarodowego prawa procesowego cywilnego i prawa prywatnego międzynarodowego²¹. Zakłada to, że odmiennie niż w sferze stosunków prywatnoprawnych, w prawie procesowym cywilnym nie występuje konieczność wskazania prawa właściwego, ponieważ tym jest własne prawo sądu lub organu orzekającego²². Do odstąpienia od stosowania tego prawa nie prowadzi wystąpienie w sporze elementu obcego²³. Sądy stosują w toczących się przed nimi postępowaniach własne prawo procesowe²⁴. Tym samym przyjęcie procesowej kwalifikacji systemowej rozważanej przez sąd kwestii pociąga za sobą stosowanie do niej własnego prawa, niezależnie od wskazania norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego²⁵.

²⁰ Zob. art. 56 ustawy z 6.08.1998 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (Ley de Derecho Internacional Privado), zgodnie z którym właściwość i formy postępowania podlegają prawu miejsca siedziby organu, przed którym prowadzone jest postępowanie („La competencia y la forma del procedimiento se regulan por el Derecho del funcionario ante el cual se desenvuelve”) (<https://www.asambleanacional.gob.ve/storage/documentos/leyes/ley-de-der-20220314150931.pdf>; dostęp: 1.07.2024 r.); zob. też G.E. Parra-Aranguren, *The Venezuelan Act on Private International Law of 1998*, „Yearbook of Private International Law” 1999/1, s. 117.

²¹ E. Spiro, *Forum Regit Processum (Procedure Is Governed by the Lex Fori)*, „International and Comparative Law Quarterly” 1969/4, s. 949; J.J. Fawcett, J.M. Carruthers, *Cheshire, North & Fawcett. Private International Law*, Oxford 2008, s. 75; M. Pazdan, *Pojęcie prawa prywatnego międzynarodowego [w:] System Prawa Prywatnego*, t. 20a, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 29.

²² Może to być zarówno prawo krajowe, jak i regulacje prawa Unii Europejskiej, a także umów międzynarodowych. Katalog źródeł prawa procesowego cywilnego rozszerza się przede wszystkim w sferze międzynarodowego prawa procesowego cywilnego; zob. J. Jodłowski i in., *Postępowanie...*, s. 633.

²³ J. Jodłowski, *Zasady...*, s. 142; C. Wasserstein Fassberg, *The Forum: Its Role and Significance in Choice of Law*, ZVglRWiss 1985/84, s. 9.

²⁴ T. Ereciński, *Prawo...*, s. 18–19.

²⁵ Zob. m.in.: H. Trammer, *Zarys...*, s. 15; J.M. Carruthers, *Substance...*, s. 691; G. Panagopoulos, *Substance and Procedure in Private International Law*, „Journal of Private International Law” 2005/1, s. 70.

Z omawianą zasadą łączy się zakaz stosowania obcego prawa procesowego²⁶. W ten sposób sens zasady *lex fori processualis* wykracza poza podporządkowanie postępowania cywilnego własnemu prawu sądu orzekającego. Zasada staje się ograniczeniem dla zastosowania takich norm prawa obcego, które mają charakter procesowy²⁷. Ograniczenie to ujawnia się wraz z kolizyjnoprawnym wskazaniem prawa obcego jako miarodajnego dla oceny określonej sytuacji życiowej. Zagraniczny system prawny zostaje wskazany jako całość, lecz w omawianym podejściu przyjmuje się, że wskazanie to obejmuje przede wszystkim normy merytoryczne prawa prywatnego i – w razie dopuszczalności odesłania (*renvoi*) – także normy kolizyjne²⁸. Jeżeli jednak w prawie właściwym określona sytuacja życiowa podlega regulacji norm prawa procesowego, to ich zastosowanie zostanie wyłączone przez wzgląd na zasadę *lex fori processualis*²⁹.

Zasada *lex fori processualis* nie wyłącza ustanowienia na potrzeby obrotu prawnego z zagranicą własnych norm procesowych uwzględniających zagraniczne postępowania lub ich skutki, które nie są normami kolizyjnymi prawa procesowego, ponieważ samodzielnie określają skutki zagranicznych czynności procesowych lub faktów. Jednak w tym ujęciu obce prawo procesowe jest co najwyżej przez sąd uwzględniane, a nie stosowane w wąskim znaczeniu tego pojęcia³⁰, które ma na uwadze to, że skutek prawny określa własne prawo procesowe³¹.

²⁶ T. Ereciński, *Prawo...*, s. 24.

²⁷ M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2012, s. 134; A. Briggs, *The Conflict of Laws*, Oxford 2019, s. 173–174.

²⁸ Zob. M. Pazdan, *Stosowanie obcych norm kolizyjnych*, PPPM 2016/18, s. 19 i n.

²⁹ Por. uzasadnienie projektu ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe, VI kadencja, druk sejm. nr 1277, s. 11.

³⁰ Por. T. Ereciński, *Prawo...*, s. 153. Pod rządami ustawy z 12.11.1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm.) rozróżnienia między „stosowaniem” a „braniem pod uwagę” dokonywano w odniesieniu do obcego prawa publicznego; zob. postanowienie SN z 8.08.2003 r., V CK 6/02, OSNC 2004/7–8, poz. 31; zob. też J. Poczobut [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017, art. 6, uw. 12.

³¹ W ten sposób P. Mankowski, który w kontekście badania przesłanek uznania lub wykonania orzeczenia wskazuje, że sąd nie „stosuje” (*Anwendung*) obcego prawa procesowego, lecz jedynie je „rozpatruje” (*Berücksichtigung*), ponieważ skutek prawny

W świetle dotychczasowych rozważań treścią zasady *lex fori processualis* jest podporządkowanie postępowania cywilnego własnemu prawu sądu orzekającego. W tym ujęciu nie stawia się pytania o prawo właściwe dla postępowania cywilnego, gdyż może nim być tylko *legis fori processualis*. W efekcie prawo procesowe cywilne nie wymaga sięgania po metodę kolizyjną, ponieważ obce prawo procesowe nie jest stosowane. Sądy w zawisłych przed nimi postępowaniach stosują wyłącznie własne prawo procesowe.

2.2. Geneza

Geneza zasady *lex fori processualis* sięga XIII w., kiedy to równolegle dawna szkoła statutowa oraz orzecznictwo parlamentu paryskiego wykształciły rozgraniczenia dwóch obszarów prawa, które współcześnie uznaje się za prawo procesowe oraz prawo materialne³². Nastąpiło to w momencie, w którym zasady wyznaczające kierunek rozstrzygnięć kolizyjnych w postaci personalności oraz terytorialności prawa uległy erozji, a na pierwszy plan wysunęła się kwestia, które prawo stosować w odniesieniu do osób pochodzących z różnych wspólnot politycznych³³. W tym kontekście rozróżnienie między tym, co przynależy do postępowania (*ad ordinatoria litis*), a tym, co wiąże się z samym rozstrzygnięciem (*ad litis decisionem*), uznaje się za moment przełomowy dla rozwoju kolizjonistyki, gdyż umożliwiało wyjęcie prawa materialnego spod właściwości prawa sądu orzekającego³⁴.

W XIII w. w praktyce orzeczniczej parlamentu paryskiego oddzielano kwestie procesowe (*processus causae*), rozpatrywane zgodnie ze zwyczajem sądowym (*stylus curiae*), od kwestii materialnoprawnych, o których

określa prawo sądu orzekającego (P. Mankowski [w:] *Internationales Privatrecht. Allgemeine Lehren*, red. C. von Bar, P. Mankowski, München 2003, s. 404–405).

³² Zob. np.: E. Spiro, *Forum...*, s. 950; K.D. Kerameus, *Enforcement in the International Context*, „Recueil des cours” 1997/264, s. 376–377.

³³ M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015, s. 34.

³⁴ N.E. Hatzimihail, *Preclassical Conflict of Laws*, Cambridge 2021, s. 306.

rozstrzygnięciu mogły decydować obce zwyczaje (fr. *coutumes*)³⁵. Tło tego rozróżnienia stanowiły spory między osobami pochodzącymi z różnych regionów prawnych dawnej Francji. Przy ich rozstrzyganiu parlament paryski stosował własny zwyczaj do kwestii procesowych, takich jak wymaganie przedstawienia wszystkich zarzutów peremptoryjnych w tym samym czasie, przeprowadzania dowodów według reguł *forum*, nawet gdy dowody te przeprowadzono na obszarze, na którym obowiązywał inny zwyczaj procesowy, czy też rozpoznanie wniosku o odroczenie rozprawy ze względu na niestawiennictwo strony³⁶. W praktyce tej dostrzega się akceptację zasady *lex fori processualis*³⁷.

Podporządkowanie kwestii procesowych prawu sądu orzekającego akceptowali przedstawiciele francuskiej szkoły statutowej Jacques de Révigny i Pierre de Belleperche, którzy podjęli dokonane przez dawną szkołę włoską rozróżnienie na *ordinatoria litis* oraz *decisoria litis*³⁸. Za twórcę tego rozróżnienia uznaje się Jacobusa Balduiniego³⁹, który przyjmował, że sposób prowadzenia postępowania podlega właściwości *legis fori*, podczas gdy przy rozstrzyganiu sporu dopuszczalne jest stosowanie prawa innego niż prawo miejsca siedziby sądu⁴⁰. Znalazło to rozwinięcie w twierdzeniu Bartolusa de Sassoferrato *quoad ordinem litis inspicitur locus iudicii*⁴¹ – „jeśli chodzi o procedurę, to trzeba zająć do prawa miejsca, gdzie ma być wydany wyrok”⁴². Dla genezy omawianej zasady istotny jest kontekst, w którym pojawiło się to stwierdzenie. Przedmiotem dociekań Bartolusa de Sassoferrato była właściwość prawa

³⁵ E.M. Meijers, *Études d'histoire du droit international privé*, Paris 1967, s. 23.

³⁶ E.M. Meijers, *Études...*, s. 23–24.

³⁷ Zob. np.: K.D. Kerameus, *Enforcement...*, s. 376–377; R. Garnett, *Substance...*, s. 6.

³⁸ E.M. Meijers, *Études...*, s. 97.

³⁹ Zob. np.: E. Spiro, *Forum...*, s. 949–950; R. Garnett, *Substance...*, s. 6; M. Sośniak, *Rozwój nauki prawa prywatnego międzynarodowego [w:] System Prawa Prywatnego*, t. 20a, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 35.

⁴⁰ M. Sośniak, *Rozwój...*, s. 39.

⁴¹ F. Meili, *Die theoretischen Abhandlungen von Bartolus und Baldus über das internationale Privat- und Strafrecht*, „Zeitschrift für Internationales Privat- und Strafrechts mit Besonderer Berücksichtigung der Rechtshülfe” 1894/4, s. 261.

⁴² Tłumaczenie za: T. Ereciński, *Prawo...*, s. 18.

w odniesieniu do umowy⁴³. Rozważając różne porządki prawne, które należało zbadać, włoski uczone wskazywał, że postępowanie podlega prawu obowiązującemu w miejscu, w którym się toczy (*loci iudici*), na podobnej zasadzie, jak ocena zawarcia umowy podlega prawu miejsca jej zawarcia⁴⁴. W swojej genezie podział na *ordinatoria litis* i *decisoria litis* służył rozstrzygnięciu konfliktów między stosowaniem różnych systemów prawnych analogicznie jak inne tworzone przez dawną szkołę statutową reguły kolizyjne.

Postrzeganie kwestii procesowych jako pozostających we właściwości *legis fori* z czasem utrwaliło się w poglądach dawnej szkoły statutowej. W XVI w. Charles Dumoulin zajmował się nią w ramach statutów dotyczących formy, wyjaśniając jej obowiązywanie dla prawa procesowego zasadą *locus regit actum*⁴⁵. Zasadę *lex fori processualis* przyjmowali również przedstawiciele szkoły holenderskiej w XVII w. Rozwój tej doktryny przypada na czas rosnącej konsolidacji państw i przezwyciężania partykularyzmów prawnych, wraz z czym zaczyna torować sobie drogę pogląd o ograniczaniu właściwości prawa jedynie do obszaru, na którym zostało ustanowione. Istotę tego stanowiska najlepiej wyrażają trzy aksjomaty sformułowane przez Ulrika Hubera⁴⁶, z których wynika stosowanie prawa tylko na terytorium państwa, które je ustanowiło, i wobec osób znajdujących się na tym terytorium, lecz z otwartą możliwością stosowania obcego prawa na zasadzie wzajemności i w granicach wynikających z suwerenności.

⁴³ F. Meili, *Die theoretischen...*, s. 262; por. J.A. Clarence Smith, *Bartolo on the Conflict of Laws*, „American Journal of Legal History” 1970/2, s. 165–166.

⁴⁴ F. Meili, *Die theoretischen...*, s. 262; por. J.A. Clarence Smith, *Bartolo...*, s. 165–166.

⁴⁵ A. Heldrich, *Internationale Zuständigkeit und anwendbares Recht*, Berlin–Tübingen 1969, s. 15–16.

⁴⁶ Po pierwsze, „prawo każdego państwa obowiązuje w jego granicach, wiążąc poddanych, ale nikogo poza nimi”. Po drugie, „za poddanych uważać należy wszystkich, którzy stale lub chwilowo znajdują się w jego granicach”. Po trzecie, „rządy państw dokładają kurtuazyjnych starań, aby prawa każdego narodu, wykonywane w jego granicach, wszędzie zachowały swoją moc, o ile nie będzie to łączyć się z uszczerbkiem władzy lub praw innego rządzącego lub jego obywateli”; cyt. za: M. Sośniak, *Rozwój...*, s. 47–48.

Z poglądów szkoły holenderskiej można wyprowadzić wniosek, że stosowanie przez sąd własnego prawa procesowego to wyraz suwerenności państwa, co stanowi jedno ze współczesnych uzasadnień zasady *lex fori processualis*. Wydaje się jednak, że dla U. Hubera, podobnie jak dla innego przedstawiciela szkoły holenderskiej Jana Voeta⁴⁷, stosowanie prawa procesowego obowiązującego w siedzibie sądu orzekającego ma cechy tradycyjnie przyjmowanej reguły kolizyjnej⁴⁸, a jej obowiązywanie nie nasuwa dla nich wątpliwości. Ważne staje się natomiast wyznaczenie jej zakresu, czego przykład może stanowić rozważana przez U. Hubera wątpliwość co do procesowej kwalifikacji przedawnienia i podporządkowania tej kwestii właściwości *legis fori*. W odróżnieniu od Bartolusa de Sassoferrato, który optował za podporządkowaniem przedawnienia prawu miejsca wykonania umowy, U. Huber opowiadał się za stosowaniem prawa obowiązującego w miejscu prowadzenia postępowania⁴⁹.

Dla omawianej problematyki znaczenie dawnej szkoły holenderskiej wiąże się ponadto z wpływem jej przedstawicieli na kolizjonistykę systemów *common law*. Do dziedzictwa tej szkoły odwoływano się w pierwszych teoretycznych próbach uzasadnienia stosowania przez sądy angielskie prawa⁵⁰. Na uwagę zasługuje zwłaszcza powoływanie poglądów U. Hubera w pierwszych orzeczeniach przyporządkowujących przedawnienia właściwości *legis fori* z uwagi na jego procesową kwalifikację⁵¹. Wzmacniało to charakterystyczne dla *common law* szerokie ujmowanie materii procesowej, pozwalając na wykluczenie stosowania prawa obcego⁵². Podporządkowanie postępowania właściwości *legis fori* przyjęto w pełni w wieku XVIII, kiedy to kwestia stosowania prawa obcego zarówno w Anglii, jak i w Stanach Zjednoczonych zaczęła częściej

⁴⁷ Zob. E. Spiro, *Forum...*, s. 949.

⁴⁸ N.E. Hatzimihail, *Preclassical...*, s. 432–433; por. też stanowisko M. Sośniaka, który stwierdza, że U. Huber w rozważaniach praktycznych „uwzględnia dawne łączniki uświęcone praktyką i tradycją”; M. Sośniak, *Rozwój...*, s. 48.

⁴⁹ N.E. Hatzimihail, *Preclassical...*, s. 151.

⁵⁰ R. Garnett, *Substance...*, s. 7.

⁵¹ D.J. Llewelyn Davies, *The Influence of Huber's De Conflictu Legum on English Private International Law*, „British Year Book of International Law” 1937/18, s. 63.

⁵² R. Garnett, *Substance...*, s. 8–9.

stawać na wokandzie⁵³. W wieku późniejszym zasadę *lex fori processualis* za oczywistą uzna również doktryna⁵⁴.

W niewielkim stopniu na omawianą problematykę wpłynął przewrót zapoczątkowany w kontynentalnej kolizjonistyce przez Friedricha Karla von Savigny'ego, który proponował, aby dla każdego stosunku prawnego poszukiwać jego „siedziby”, a więc systemu prawnego, ku któremu ciąży zgodnie ze swoją naturą⁵⁵. Odmienne niż przedstawiciele dawnej szkoły statutowej Savigny proponował wyjście „od strony stosunku prawnego”, a nie „od strony przepisu”, co umożliwiało sformułowanie abstrakcyjnych norm prawnych regulujących jedynie wskazanie prawa właściwego, stanowiących podwaliny nowoczesnych kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego⁵⁶.

W odniesieniu do prawa właściwego dla postępowania cywilnego Savigny przyjmował właściwość *legis fori*. W ósmym tomie swojego dzieła *System współczesnego prawa rzymskiego* (*System des heutigen römischen Rechts*) wyraźnie zaznaczał, że przedmiot jego rozważań stanowi prawo materialne, nie zaś procesowe⁵⁷. W teorii Savigny'ego prawo procesowe stanowiło obszar wymagający jedynie rozgraniczenia od prawa materialnego, nie zaś własnych rozstrzygnięć kolizyjnych. Sąd stosował bowiem własne prawo procesowe. Przykład takiego rozumowania może stanowić poszukiwanie przez Savigny'ego prawa właściwego dla oceny zaskarżalności w zobowiązaniach naturalnych. Odrzucając procesową kwalifikację zaskarżalności, Savigny opowiadał się przeciwko stosowaniu prawa miejsca wszczęcia postępowania⁵⁸. Problematyka procesowa zajmowała więc tego uczonego tylko w takim zakresie, w jakim

⁵³ E.H. Ailes, *Substance and Procedure in the Conflict of Laws*, „Michigan Law Review” 1941/3, s. 398–401.

⁵⁴ Zob. E.H. Ailes, *Substance...*, s. 398, przypis 24.

⁵⁵ O dorobku tego uczonego zob. np. J. Poczobut, M. Martinek, *Friedrich Karl von Savigny (1779–1861) – życie i dzieło*, KPP 2007/1, s. 5 i n.

⁵⁶ M. Pilich, *Zasada...*, s. 53.

⁵⁷ F.K. von Savigny, *System des heutigen römischen Rechts*, Berlin 1849, s. 118, przyp. a.

⁵⁸ F.K. von Savigny, *System...*, s. 271.

niezbędne było jej rozgraniczenie od stosunków prywatnoprawnych, które wymagały wskazania kolizyjnoprawnego.

W myśli Savigny'ego postępowanie cywilne zostaje wycofane ze sfery prawa kolizyjnego. Kluczowe staje się zatem rozgraniczenie prawa procesowego oraz prawa materialnego, skoro sąd stosuje jedynie własne prawo procesowe. Podejście to jest widoczne w rezolucji Instytutu Prawa Międzynarodowego podjętej 11.09.1877 r. na sesji w Zurychu, zawierającej projekt międzynarodowych zasad zapobiegania konfliktom praw w zakresie procedur sądowych (*Règles internationales proposées pour prévenir des conflits de lois sur les formes de la procédure*⁵⁹). W rezolucji tej przyjęto jako zasadę stosowanie w postępowaniu cywilnym własnego prawa sądu orzekającego, wyliczając jednocześnie elementy tworzące zakres tego pojęcia. W szczególności miało ono obejmować: formę pełnomocnictwa procesowego, sposób przeprowadzenia dowodów, sporządzania i wydawania wyroku, powagę rzeczy osądzonej, terminy i sposoby zaskarżania orzeczeń. Szczególną regułą projektowano wobec doręczeń zagranicznych, ponieważ dopuszczano stosowanie w tym zakresie prawa obowiązującego w miejscu dokonania doręczenia.

Treść rezolucji Instytutu Prawa Międzynarodowego z 11.09.1877 r. świadczy o niespornym charakterze zasady stosowania przez sąd własnego prawa procesowego, dowodząc zarazem trudności z wyznaczeniem jej zakresu. Kwestia ta została dostrzeżona również w kodeksie Bustamantego, stanowiącym aneks do Konwencji o prawie prywatnym międzynarodowym, przyjętej 20.02.1928 r. w Hawanie⁶⁰. Jest to szczególny akt w rozwoju amerykańskiego prawa prywatnego międzynarodowego,

⁵⁹ Institut de droit international, *Règles internationales proposées pour prévenir des conflits de lois sur les formes de la procédure*, Zurich 1877, https://www.idi-iiil.org/app/uploads/2017/06/1877_zur_05_fr.pdf (dostęp: 1.07.2024 r.).

⁶⁰ Międzynarodowa Konwencja o prawie prywatnym międzynarodowym (zwana kodeksem Bustamante), przyjęta 20.02.1928 r. w Hawanie (kodeks prawa prywatnego międzynarodowego z 20.02.1928 r., hiszp. Código de Bustamante). Szerzej o samym kodeksie i okolicznościach jego przyjęcia zob. w: N. Žitkevits, *Ujednolicenie części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego w Ameryce Łacińskiej na tle prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2021, s. 306 i n. Polskie tłumaczenie zob. *Konwencja o międzynarodowym prawie prywatnym krajów Ameryki Łacińskiej wraz z kodeksem Bustamante*, Warszawa, Polska Izba Handlu Zagranicznego 1965, s. 5 i n.

który ustanawia wspólne normy dla tej dziedziny prawa⁶¹. Księgę czwartą tego kodeksu, zawierającą przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, otwiera art. 314 przewidujący właściwość *legis fori* dla postępowania. Nie było to już wtedy rozwiązanie całkowicie nowe dla kolizjonistyki państw Ameryki Łacińskiej. Regułę stosowania własnego prawa procesowego zawierał przyjęty 11.01.1889 r. na konferencji w Montevideo Traktat o międzynarodowym prawie procesowym⁶². W kodeksie Bustamante'go sprecyzowano jednak zakres właściwości *legis fori processualis*, wskazując, że prawo obowiązujące w siedzibie sądu orzekającego stosuje się w odniesieniu do jurysdykcji sądów, jak również ich organizacji, a także form postępowania oraz wykonywania i zaskarżania orzeczeń. Kodeks stanowi rzadki przejaw dążenia do kazuistycznego określenia zakresu stosowania własnego prawa procesowego w postępowaniu cywilnym.

Dotychczasowe rozważania dowodzą, że zasada *lex fori processualis* jest jedną z tradycyjnie przyjmowanych, wręcz oczywistych, reguł międzynarodowego prawa procesowego cywilnego oraz prawa prywatnego międzynarodowego. Od ponad siedmiu wieków określa dominujące podejście do stosowania obcego prawa procesowego przez zanegowanie tej możliwości. Od chwili sformułowania samej zasady kontrowersje wywołuje jednak kryterium rozgraniczania prawa procesowego cywilnego i prawa materialnego. Tym samym zakres, w jakim stosuje się własne prawo procesowe, pozostaje sporny.

2.3. Uzasadnienie

2.3.1. Porządek publiczny. Terytorialność. Suwerenność

W nauce i orzecznictwie prezentowe są liczne koncepcje mające uzasadniać stosowanie własnego prawa procesowego. Dokonując systematyzacji, można wyodrębnić stanowiska nawiązujące do zadań państwa

⁶¹ N. Žitkevits, *Ujednolicenie...*, s. 312.

⁶² O kongresach w Montevideo w latach 1889–1890 zob. N. Žitkevits, *Ujednolicenie...*, s. 291–297.

w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Poszczególne warianty nawiązują do porządku publicznego, zasady terytorializmu oraz suwerenności państwa. W każdym z wariantów stosowanie własnego prawa procesowego stanowi wykonywanie przez sąd lub organ procesowy władzy publicznej na terytorium państwa⁶³. Dlatego przyjmuje się, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości nie może być przedmiotem regulacji prawa obcego. Bliższa analiza podaje w wątpliwość prawidłowość tego założenia.

Pierwsza z wymienionych koncepcji łączy zakaz stosowania obcego prawa procesowego z wymaganiami porządku publicznego państwa, w którym postępowanie się toczy⁶⁴. Porządek publiczny stanowi źródło dwóch instytucji prawa prywatnego międzynarodowego: klauzuli porządku publicznego oraz przepisów wymuszających swoje zastosowanie. Do obu nawiązywano w celu uzasadnienia zasady *lex fori processualis*.

Początków klauzuli porządku publicznego (fr. *ordre public*, ang. *public policy*) upatruje się m.in. w koncepcjach dawnej szkoły holenderskiej⁶⁵, której przedstawiciele przyjmowali, że stosowanie obcego prawa stanowi wkroczenie we władzę suwerenną nad danym terytorium. Ingerencja mogła być dopuszczalna pod warunkiem niezagrażania interesom państwa⁶⁶. Idea szczególnej ochrony zasad porządku publicznego znalazła miejsce również w kolizjonistyce ukształtowanej pod wpływem koncepcji Savigny'ego. Stała się bowiem powszechnie przyjmowanym instrumentem zabezpieczającym przed nieakceptowalnymi dla *forum* skutkami stosowania prawa obcego wskazanego przez normę kolizyjną⁶⁷.

⁶³ Zob. m.in.: T. Ereciński, *Prawo...*, s. 19; R. Garnett, *Substance...*, s. 14; por. też A. Torbus, *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*, Toruń 2012, s. 81.

⁶⁴ E.H. Ailes, *Substance...*, s. 393; A. Weiss, *Traité théorique et pratique de droit international privé*, t. 5, Paris 1905, s. 46 i n.

⁶⁵ M. Sośniak, *Klauzula porządku publicznego w prawie międzynarodowym prywatnym*, Warszawa 1961, s. 5 i n.

⁶⁶ M. Sośniak, *Klauzula...*, s. 6.

⁶⁷ Por. M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument ochrony materialnoprawnych interesów i wartości fori*, Warszawa 2018, s. 10.

Próbę rozszerzenia tej koncepcji na stosowanie obcego prawa procesowego podjęto na przełomie XIX i XX w.⁶⁸ Podejście to zakłada, że porządek publiczny obejmuje także normy prawa procesowego, od których odstąpienie w wyniku stosowania prawa obcego prowadziłyby do nieakceptowalnych skutków⁶⁹.

Przedstawiony sposób uzasadnienia zasady *lex fori processualis* nie przekonuje, gdy wziąć pod uwagę funkcje klauzuli porządku publicznego jako instrumentu ochrony interesów i wartości *fori* przed skutkami zastosowania prawa obcego⁷⁰. W prawie prywatnym międzynarodowym pozwala ona wyłączyć stosowanie przepisów prawa obcego⁷¹. W sferze międzynarodowego prawa procesowego cywilnego klauzula porządku publicznego stanowi natomiast instrument ochrony przed skutkami uznania lub wykonania zagranicznego orzeczenia⁷². W jej stosowaniu nie chodzi jednak o samą odmiennność prawa obowiązującego w państwie pochodzenia orzeczenia oraz w państwie uznania ani o wykonalność, lecz o niezgodność skutków uznania lub wykonania orzeczenia z podstawowymi zasadami porządku prawnego⁷³. W obu aspektach⁷⁴ stosowanie klauzuli porządku publicznego obejmuje naruszenia, które

⁶⁸ E.H. Ailes, *Substance...*, s. 393; A. Weiss, *Traité...*, s. 46 i n.

⁶⁹ E.H. Ailes, *Substance...*, s. 393.

⁷⁰ Na temat funkcji klauzuli porządku publicznego zob. zwłaszcza M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument...*, s. 1–2.

⁷¹ Por. art. 7 p.p.m. Na temat funkcji klauzuli porządku publicznego w odmowie zastosowania prawa obcego zamiast wielu zob. M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument...*, s. 65 i n.

⁷² Por. art. 1146 § 1 pkt 7 k.p.c.; art. 45 ust. 1 lit. a rozporządzenia Bruksela I bis. Na temat funkcji klauzuli porządku publicznego jako podstawy odmowy uznania lub wykonania orzeczenia zob. K. Zawada, *Klauzula porządku publicznego w międzynarodowym postępowaniu cywilnym (na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i spadkowego)*, NP 1979/5, s. 73 i n.; P. Grzegorzczak, *Sprzecznosc z podstawowymi zasadami porządku prawnego (art. 1146 § 1 pkt 7 KPC), jako przyczyna częściowego zezwolenia na wykonanie orzeczenia sądu państwa obcego*, MoP 2014/8, s. 416.

⁷³ Zob. postanowienie SN z 11.10.2013 r., I CSK 697/12, OSNC 2014/1, poz. 9.

⁷⁴ Sprzecznosc z porządkiem publicznym stanowi również podstawę uchylenia (art. 1206 § 2 pkt 2 k.p.c.) oraz odmowy uznania lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego (art. 1214 § 3 pkt 2 k.p.c.).

godzą w interesy i wartości o fundamentalnym znaczeniu. Mają to być normy nadrzędne, chroniące wartości szczególnie cenne⁷⁵.

Dostrzegając trudności z określeniem jednoznacznych kryteriów uznania normy za fundamentalną zasadę porządku prawnego, należy wyrazić wątpliwość co do możliwości spełnienia takiego kryterium przez przepisy prawa procesowego cywilnego *in genere*. Wśród fundamentalnych zasad porządku prawnego zwykle bowiem wymienia się konstytucyjnie ugruntowane zasady ustroju społeczno-politycznego oraz podstawowe zasady poszczególnych dziedzin prawa⁷⁶. Z tej przyczyny dla omawianej problematyki istotne jest pojęcie procesowego porządku publicznego (ang. *procedural public policy*).

Treść pojęcia procesowego porządku publicznego wyznaczają przede wszystkim standardy wywodzone z prawa do sądu oraz podstawowe zasady systemu postępowania cywilnego⁷⁷. Dostrzega się, że zasady składające się na procesowy porządek publiczny wyznaczają takie standardy, które powinny zapobiegać wydawaniu wadliwych orzeczeń⁷⁸. Jednocześnie sprzeczność z procesowym porządkiem publicznym dotyczy „jedynie naruszenia najistotniejszych spośród zasad procesu, i to takiego naruszenia, które nie wyczerpuje się w samym tylko uszczerbku dla szczegółowej reguły postępowania zaliczanej do podstawowej zasady procesu, lecz stanowi pogwałcenie właściwej istoty danej zasady podstawowej”⁷⁹. Nie mieści się w nim natomiast wymaganie zgodności

⁷⁵ M. Bogdan, *Private International Law as Component of the Law of the Forum. General Course on Private International Law*, „Recueil des Cours: Collected Courses of the Hague Academy of International Law” 2011/348, s. 172.

⁷⁶ Zamiast wielu zob. M. Sośniak, *Klauzula...*, s. 177.

⁷⁷ Zob. np. A. Orzeł-Jakubowska, *Sądownictwo polubowne w świetle standardów konstytucyjnych*, Warszawa 2021, s. 334.

⁷⁸ A. Szczęśniak, *Funkcja klauzuli porządku publicznego i metoda kontroli zgodności wyroku sądu polubownego z porządkiem publicznym w Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, M. Tomalak, Warszawa 2017, s. 1168.

⁷⁹ M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako podstawa odmowy uznania lub wykonania orzeczenia sądu polubownego w polskim prawie arbitrażowym na tle prawnoporównawczym*, PPPM 2010/6, s. 97.

orzeczenia z wszystkimi wchodzącymi w grę przepisami prawa procesowego *forum*⁸⁰.

Ingerencja klauzuli porządku publicznego następuje w sposób negatywny zarówno w razie wykluczenia zastosowania obcego przepisu wskazanego przez normę kolizyjną, jak i w razie odmowy uznania lub wykonania zagranicznego orzeczenia. Klauzula pozwala wyłączyć określone skutki w razie stwierdzenia ich niezgodności z porządkiem publicznym. Dlatego samo jej zastosowanie nie uzasadnia nakazu stosowania prawa procesowego obowiązującego w siedzibie sądu orzekającego⁸¹. Jedynie *in casu* klauzula może stanowić podstawę odmowy stosowania przepisu prawa obcego, a niekiedy także procesowego⁸².

Klauzula porządku publicznego wykazuje pewne funkcjonalne podobieństwo do instytucji przepisów koniecznego zastosowania (fr. *Lois de police*)⁸³. Oba instrumenty pozwalają na ingerencję w stosowanie prawa obcego w celu ochrony porządku publicznego⁸⁴. Niekiedy dostrzega się w nich dwie strony tej samej monety⁸⁵, chociaż nie budzi wątpliwości, że instytucje te są odmienne zarówno pod względem uzasadnienia, jak

⁸⁰ T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2017, art. 1146, uw. 25.

⁸¹ D. Coester-Waltjen, *Internationales Beweisrecht Das auf den Beweis anwendbare Recht in Rechtsstreitigkeiten mit Auslandsbezug*, Ebelsbach am Main 1983, s. 86; A. Torbus, *Umowa...*, s. 83; M. Brinkmann, *Das lex fori-Prinzip und Alternativen*, ZZP 2016/4, s. 465.

⁸² Zob. np. art. 1135¹ § 1 zdanie drugie k.p.c., zgodnie z którym sąd wezwany na wniosek sądu lub innego organu państwa obcego może zastosować przy wykonaniu wniosku o przeprowadzenie dowodu lub doręczenie pism sądowych inny sposób od przewidzianego przez prawo polskie, jeżeli ten sposób wykonania wniosku nie jest zakazany przez prawo polskie i nie jest sprzeczny z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (klauzula porządku publicznego).

⁸³ M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument...*, s. 52; M. Bogdan, *Private...*, s. 182.

⁸⁴ M. Tomaszewski [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017, art. 8, uw. 36.

⁸⁵ M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument...*, s. 52; M. Bogdan, *Private...*, s. 184.

i pod względem sposobu działania oraz skutków⁸⁶. Dla tematu tych rozważań istotne znaczenie ma pozytywne działanie przepisów koniecznego zastosowania, które nakazują stosowanie określonych regulacji *legis fori*, w odróżnieniu do klauzuli porządku publicznego, działającej w sposób negatywny przez wykluczenie stosowania prawa obcego⁸⁷. Jakkolwiek mechanizm działania przepisów koniecznego zastosowania jest przedmiotem sporu⁸⁸, to nie nasuwa wątpliwości co do tego, że prowadzą one do pierwszeństwa stosowania przepisów *forum* przed prawem obcym wskazanym przez normę kolizyjną. Właśnie pozytywna funkcja przepisów koniecznego zastosowania może skłaniać do ich rozważenia jako podstawy stosowania własnego prawa procesowego w postępowaniu cywilnym⁸⁹.

Potrzebę wyróżnienia kategorii przepisów koniecznego zastosowania dostrzegali Savigny, wskazując, że chronią one ważne interesy publiczne lub ekonomiczne państwa, obejmując zakresem swojego zastosowania stosunki, dla których normy kolizyjne przewidziały właściwość prawa obcego⁹⁰. Poszukując współczesnej definicji, można odwołać się do art. 9

⁸⁶ Zamiast wielu zob. M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument...*, s. 58 i n.

⁸⁷ M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument...*, s. 52.

⁸⁸ W literaturze prezentowane jest stanowisko, zgodnie z którym podstawą działania przepisów koniecznego zastosowania jest obowiązywanie niepisanej, dorozumianej, jednostronnej normy kolizyjnej, która wyznacza zasięg zastosowania odnośnych przepisów wymuszających swoje zastosowanie (zob. A. Mączyński, *Przepisy szczególne o dziedziczeniu gospodarstw rolnych a prawo prywatne międzynarodowe* (1986) [w:] A. Mączyński, *Rozprawy i studia z prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2017, s. 867–868; M. Tomaszewski [w:] *Prawo...*, red. J. Poczobut, art. 8, uw. 14). Według przeciwnego stanowiska nie istnieje potrzeba wyodrębniania ukrytej normy kolizyjnej, ponieważ w takim wypadku następuje „powrót” do zasady terytorializmu statuującej obowiązywanie prawa danego państwa na obszarze jego suwerenności (M. Mataczyński, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie – wybrane zagadnienia*, PPPM 2016/18, s. 67). W tej kwestii zob. też P. Rodziewicz, *Niejednoznaczne podstawy stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie (przepisów koniecznego zastosowania)*, PPPM 2019/24, s. 169 i n.

⁸⁹ W ten sposób H. Motulsky, *Procédure civile et commerciale* [w:] *Encyclopédie juridique. Répertoire de droit international*, t. 2, Paris 1969, s. 649–650; zob. też R. Garnett, *Substance...*, s. 14–15.

⁹⁰ M. Tomaszewski [w:] *Prawo...*, red. J. Poczobut, art. 8, uw. 2.

ust. 1 rozporządzenia Rzym I. Przepis ten stanowi, że do omawianej kategorii należą przepisy, „których przestrzeganie uważane jest przez państwo za tak istotny element ochrony jego interesów publicznych, takich jak organizacja polityczna, społeczna lub gospodarcza, że znajdują one zastosowanie do stanów faktycznych objętych ich zakresem bez względu na to, jakie prawo jest właściwe dla umowy zgodnie z niniejszym rozporządzeniem”. Z kolei zgodnie z art. 8 ust. 1 p.p.m.: „Wskazanie prawa obcego nie wyłącza zastosowania tych przepisów prawa polskiego, z których treści lub celów w sposób niewątpliwy wynika, że regulują one podlegający ocenie stosunek prawny bez względu na to, jakiemu prawu on podlega”. Obie definicje łączy uznanie przepisów koniecznego zastosowania za współkształtujące podstawę orzeczenia merytorycznego, które ma za przedmiot określony stosunek prywatnoprawny. Przyjęcie takiego charakteru przepisów koniecznego zastosowania nie nasuwa wątpliwości⁹¹. Już z tej przyczyny, niezależnie nawet od tego, że normy prawa procesowego trudno *in genere* uznać za istotny element ochrony interesów publicznych państwa, kategoria przepisów koniecznego zastosowania nie jest adekwatna do ustalania podstaw stosowania własnego lub obcego prawa procesowego⁹².

O ile nawiązania do porządku publicznego jako uzasadnienia zasady *lex fori processualis* mają znaczenie przede wszystkim historyczne, o tyle stosowanie przez sąd prawa procesowego obowiązującego w jego siedzibie nadal łączy się z zasadą terytorializmu⁹³. W sposób bliski znaczeniu

⁹¹ Por.: A. Mączyński, *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego* (2009) [w:] A. Mączyński, *Rozprawy i studia z prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2017, s. 161; W. Popiołek, *Zagadnienia unormowane w art. 3 ust. 3 i art. 7 konwencji rzymskiej i w odpowiednich przepisach Rozporządzenia UE o prawie właściwym dla zobowiązań umownych* (Rzym I), PPPM 2008/3, s. 23.

⁹² Por. też postanowienie SN z 23.03.2016 r., III CZP 112/15, LEX nr 2016029, w którym Sąd Najwyższy przyjął, że zastosowanie art. 57 § 1 k.r.o. jako normy prawa procesowego nie jest wynikiem kwalifikacji tego przepisu jako normy prawa polskiego wymuszającej swoje zastosowanie (art. 8 ust. 1 p.p.m.), lecz wynika z zasady *lex fori processualis*.

⁹³ Zob. np.: H. Trammer, *Zarys...*, s. 12; W. Siedlecki, *Zasady...*, s. 242. W nowszej literaturze zob. np. M. Radwan [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, Art. 478–1217, red. M. Manowska, Warszawa 2021, art. 1130, uw. 1.

pojęcia zwierzchnictwa terytorialnego⁹⁴ jest ona rozumiana jako pełna i wyłączna kompetencja do dokonywania czynności urzędowych jedynie na własnym terytorium oraz jako zakaz dokonywania czynności na terytorium innych państw⁹⁵. Z zasady tej ma wynikać, że „każde państwo samo określa formy działalności urzędowej swych organów i że działalność ta nie może być poddawana przepisom obcym, regulującym formy działalności obcych organów wymiaru sprawiedliwości”⁹⁶. W tym ujęciu stosowanie prawa procesowego jest rozumiane jako wykonywanie władzy sądowniczej, które może następować tylko w terytorialnych granicach państwa. Z tej przyczyny twierdzi się, że sąd nie może stosować obcego prawa procesowego, nawet jeśli w sprawie wystąpi element obcy⁹⁷.

Łączenie zasady terytorializmu ze stosowaniem prawa procesowego obowiązującego w siedzibie sądu orzekającego nie przekonuje. Po pierwsze, jeśli przyjąć, że zasada ta określa granice przestrzenne stosowania prawa procesowego wyłącznie do terytorium państwa, które je ustanowiło, to w istocie powtarza treść zasady *lex fori processualis*, którą początkowo miała uzasadniać⁹⁸. Takie uzasadnienia obciążałby błąd *petitio principii*. Po drugie, omawiane uzasadnienie nie bierze pod uwagę, że możliwość samodzielnego określenia formy działania wymiaru sprawiedliwości nie jest tożsama z zakazem ustanowienia norm zezwalających na stosowanie obcego prawa procesowego na własnym terytorium. Z przywołanej zasady wynika jedynie, że państwo nie może oczekiwać stosowania własnego prawa procesowego na obcym terytorium⁹⁹. Samo obowiązywanie normy prawnej na terytorium państwa, w którym została ona

⁹⁴ J. Symonides, *Znaczenie i istota prawna terytorium państwowego*, RPEiS 1970/1, s. 21–22.

⁹⁵ Zob. też w nauce postępowania karnego P. Czarnecki, A. Matukin, *Terytorialny aspekt obowiązywania ustawy karnej procesowej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009/1, s. 80.

⁹⁶ J. Jodłowski, *Zasady...*, s. 141.

⁹⁷ J. Jodłowski, *Zasady...*, s. 142; zob. też H. Trammer, *Zarys...*, s. 12; W. Siedlecki, *Zasady...*, s. 242.

⁹⁸ Jest to widoczne zwłaszcza w tych wypowiedziach doktryny, które „zasadę terytorialności” traktują jako synonim zasady *lex fori processualis*; zob. np. B. Bładowski, *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, Warszawa 2013, s. 19.

⁹⁹ A. Torbus, *Umowa...*, s. 84.

ustanowiona, nie musi oznaczać, że niedopuszczalne jest stosowanie obcego prawa¹⁰⁰. O istnieniu takiej możliwości rozstrzyga chociażby obowiązywanie systemu norm prawa prywatnego międzynarodowego, nawet jeśli racje stojące w tym wypadku za stosowaniem prawa obcego mogą okazać się inne niż w postępowaniu cywilnym.

Z omawianych sposobów uzasadnienia zasady *lex fori processualis* najbardziej trwała jest argumentacja nawiązująca do suwerenności¹⁰¹. Jej istotę w sformułowaniu godnym paremii wyraził Cour d'appel de Toulouse w wyroku z 29.01.1872 r., stwierdzając, że „naród nie może nadać mocy prawnej obcym normom procesowym bez rezygnacji z własnej suwerenności”¹⁰². Suwerenność ma dyktować, aby formy działania i właściwość władzy sądowniczej nie zależały od prawa jakiegokolwiek innego państwa. W tym rozumieniu suwerenność wyraża brak jakichkolwiek zależności zewnętrznych w sprawowaniu przez państwo władzy nad ludnością i terytorium. W podobnym czasie niemiecki procesualista Oskar Bülow twierdził wręcz, że „sędzia, który chciałby procedować według obcego prawa procesowego, stawałby się funkcjonariuszem obcego państwa i byłby niewierny obowiązkom wobec własnego państwa”¹⁰³. W wyniku takich wypowiedzi w epoce konsolidujących się imperialnych państw narodowych¹⁰⁴ podporządkowanie

¹⁰⁰ F. Jaeckel, *Die Reichweite der lex fori im internationalen Zivilprozeßrecht*, Berlin 1995, s. 30; A. Torbus, *Umowa...*, s. 84.

¹⁰¹ E. Wierzbowski, *Międzynarodowy obrót prawny w sprawach cywilnych*, Warszawa 1971, s. 80; T. Ereciński, *Prawo...*, s. 18; Y. Loussouarn, P. Bourel, P. Vareilles-Sommières, *Droit international privé*, Paris 2013, s. 811.

¹⁰² „l'indépendance des États est une conséquence nécessaire du fait que le pouvoir judiciaire d'un État ne peut être soumis qu'à ses propres règles de procédure: une nation ne peut donner effet à des règles de procédure étrangères sans abdiquer sa propre souveraineté” (podkreślenie autora); zob. orzeczenie Cour d'appel de Toulouse z 29.01.1872 r., Denton i Hall przeciwko Bouillon, „Journal du droit international privé” 1874/2, s. 78.

¹⁰³ „Ein Richter der nach ausländischem Prozeßrecht verfahren wollte, würde sich zum Beamten eines fremden Staates machen und den Pflichten gegen seinen eigenen Staat untreu werben” (O. Bülow, *Dispositives Zivilprozeßrecht und die verbindliche Kraft der Rechtsordnung*, AcP 1881/64, s. 51).

¹⁰⁴ H. Schulze, *Państwo i naród w dziejach Europy*, przeł. D. Lachowska, Warszawa 2012, s. 216 i n.

postępowania cywilnego własnemu prawu procesowemu stopniowo stawało się dogmatem. Jeśli przyjrzeć się bliżej istocie suwerenności, okaże się jednak, że nie stanowi ona przeszkody dla stosowania obcego prawa procesowego¹⁰⁵.

Pojęcie suwerenności nie jest jednoznaczne¹⁰⁶. Dla prowadzonych rozważań wystarczające wydaje się przyjęcie, że odnosi się ono do dwóch elementów: suwerenności wewnętrznej jako cechy władzy państwowej oraz suwerenności zewnętrznej jako statusu państwa w społeczności międzynarodowej¹⁰⁷. Pierwszy nawiązuje do myśli Jeana Bodina¹⁰⁸, który definiował władzę suwerenną jako nieograniczoną; taką, nad którą nie ma już żadnej innej władzy, a która stanowi prawo dla innych nawet bez ich zgody¹⁰⁹. Pozwala to wyróżnić istotny dla omawianego zagadnienia element suwerenności w postaci kompetencji prawodawczej¹¹⁰. Współcześnie również przyjmuje się, że suwerenność wewnętrzna przejawia się w obszarze „stanowienia, wykonywania i egzekwowania prawa z wyłączeniem kompetencji pozostałych państw”¹¹¹. Istotę suwerenności wewnętrznej jako jakości władzy państwowej wyraża przy tym wyłączny, pełny i samodzielny charakter kompetencji państwa¹¹². Dla tematyki rozważań istotna jest pierwsza z wymienionych cech.

Wyłączność kompetencji oznacza, że państwo nie jest władne ani stwarzać obowiązków dotyczących zakresu wykonywania kompetencji innego państwa, ani wykonywać władzy na terytorium innego państwa, chyba że nastąpi to za wyraźną zgodą tego drugiego państwa¹¹³. Stwierdzenie,

¹⁰⁵ Zob. też A. Torbus, *Umowa...*, s. 83.

¹⁰⁶ Por. różne definicje tego terminu wskazywane przez J. Kranza, *Pojęcie suwerenności we współczesnym prawie międzynarodowym*, Warszawa 2015, s. 48 i n.

¹⁰⁷ J. Kranz, *Pojęcie...*, s. 49; por. też R. Kwiecień, *Rec.: J. Kranz, Pojęcie suwerenności we współczesnym prawie międzynarodowym*, Warszawa 2015, PiP 2016/3, s. 123 i n.

¹⁰⁸ J. Bodin, *Sześć ksiąg o Rzeczypospolitej*, przekład zbiorowy, Warszawa 1958.

¹⁰⁹ Za: A. Waśkiewicz, *Paradoksy idei reprezentacji politycznej*, Warszawa 2012, s. 67–68.

¹¹⁰ Por. K. Grzybowski, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1968, s. 271.

¹¹¹ J. Kranz, *Pojęcie...*, s. 56.

¹¹² J. Kranz, *Pojęcie...*, s. 57.

¹¹³ J. Kranz, *Pojęcie...*, s. 57.

że granicę kompetencji jednego państwa stanowi kompetencja drugiego państwa, nie określa jednak ani sposobu, ani zakresu wykonywania kompetencji przez poszczególne państwa. Pojęcie suwerenności nie sprzeciwia się temu, aby w ramach tworzonego przez państwa porządku prawnego zezwolić na stosowanie także obcego prawa procesowego. Dopiero przyjęcie tezy odwrotnej i stwierdzenie niedopuszczalności ustanowienia przez prawodawcę norm zezwalających na stosowanie obcego prawa procesowego na własnym terytorium stanowiłoby ograniczenie kompetencji władczej państwa¹¹⁴.

Przeszkody w stosowaniu obcego prawa procesowego nie stanowi suwerenność zewnętrzna, odnosząca się do pozycji prawnej państwa względem innych podmiotów społeczności międzynarodowej oraz prawa międzynarodowego¹¹⁵. Suwerenność zewnętrzna stanowi pojęcie, które „zrównuje państwa pod względem prawnym, określa ich relacje oraz wyznacza granice dla swobody ich działania”¹¹⁶. W tym ujęciu podkreśla się brak podległości państwa kompetencji władczej innych państw jako wyraz jego suwerennej równości¹¹⁷. Statusu tego nie podważa podległość państw prawu międzynarodowemu i obowiązek jego przestrzegania¹¹⁸. Poddanie relacji między państwami normom prawa międzynarodowego traktuje się właśnie jako wyraz ich suwerenności¹¹⁹ – „suwerenność nie oznacza wolności od prawa, lecz wolność w ramach prawa”¹²⁰. Tak pojmowana suwerenność stanowi jedno z pojęć organizujących społeczność międzynarodową i nie implikuje ani zakazu stosowania obcego prawa procesowego, ani nakazu stosowania *legis fori*.

¹¹⁴ Por. C. Zimmer, *Der richtige Kläger im internationalen Zivilprozess*, Heidelberg 2021, s. 215.

¹¹⁵ J. Kranz, *Pojęcie...*, s. 79.

¹¹⁶ J. Kranz, *Pojęcie...*, s. 79.

¹¹⁷ J. Kranz, *Pojęcie...*, s. 81–82.

¹¹⁸ J. Kranz, *Pojęcie...*, s. 85–86.

¹¹⁹ J. Kranz, *Pojęcie...*, s. 87–88.

¹²⁰ „Sovereignty does not mean freedom from law but freedom within the law” – J. Crawford, *Chance, Order, Change: The Course of International Law. General Course on Public International Law* (2013), „Recueil des cours de l’Académie de droit international” 2014/365, § 98.

Dotychczasowe uwagi skłaniają do krytycznej oceny argumentacji nawiązującej do suwerenności w celu uzasadnienia stosowania własnego prawa procesowego¹²¹. Opiera się ona na przebrzmiałym utożsamieniu suwerenności z mocą i potęgą państwa, która miałaby doznawać ograniczeń w razie stosowania obcego prawa procesowego. Twierdzenie to nie odpowiada współczesnemu pojmowaniu suwerenności. Nie bierze także pod uwagę tego, że ewentualne stosowanie prawa obcego może znajdować podstawę w prawie krajowym, co stanowi wykonywanie, a nie ograniczenie, kompetencji państwa.

2.3.2. Publiczny charakter norm prawa procesowego

Uzasadnienia zakazu stosowania obcego prawa procesowego i nakazu stosowania prawa własnego poszukuje się w publicznym charakterze norm prawa procesowego¹²². Koncepcja ta ma na względzie prawo procesowe jako gałąź prawa regulującą organizację i przebieg postępowania cywilnego, wyznaczając w ten sposób ramy, w których dochodzona jest ochrona praw podmiotowych. Stwarzając ten tryb udzielania ochrony prawnej, prawodawca realizuje kompetencje państwa w zakresie wymiaru sprawiedliwości. W tym sensie prawo procesowe cywilne ma za przedmiot sprawowanie wymiaru sprawiedliwości¹²³. Realizacja tej funkcji wymaga jednoznacznej i jasnej organizacji sądownictwa oraz przebiegu postępowania. Do jej zakłócenia miałoby dojść w razie zastosowania obcego prawa procesowego. Z tych przyczyn publiczny charakter norm prawa procesowego ma uzasadniać właściwość *legis fori* w postępowaniu cywilnym¹²⁴.

¹²¹ Zob. też np. H. Nagel, P. Gottwald, *Internationales Zivilprozessrecht*, Köln 2020, s. 16.

¹²² R. Garnett, *Substance...*, s. 13.

¹²³ M. Walasik, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013, s. 133.

¹²⁴ E. Riezler, *Internationales Zivilprozessrecht und prozessuales Fremdenrecht*, Berlin–Tübingen 1949, s. 94; G. von Craushaar, *Die internationalrechtliche Anwendbarkeit deutscher Prozeßnormen. Österreichisches Erbrecht im deutschen Verfahren*, Karlsruhe 1961, s. 22; K. Neumeyer, R. Jochem, *Der Beweis im Internationalen Privatrecht*, RabelsZ 1979/3, s. 228.

Dychotomiczny podział na prawo publiczne i prawo prywatne stanowi jeden z odwiecznych tematów prawoznawstwa. Sporna jest jego zasadność, kryteria przeprowadzania i użyteczność¹²⁵. Nie kwestionując znaczenia tego sporu dla teorii prawa, można na potrzeby prowadzonych rozważań zaakceptować dominujące w procesualistyce przekonanie o wartości poznawczej tego podziału w refleksji nad stanowieniem, stosowaniem oraz wykładnią prawa¹²⁶. W ramach poruszanej tematyki należy zastrzec, że przyporządkowanie norm do prawa publicznego albo prywatnego jest dokonywane przy uwzględnieniu cech dominujących. Jest to szczególnie istotne w przypadku postępowania cywilnego, dla którego relewantne są tylko niektóre kryteria tej dychotomii¹²⁷.

Prawo publiczne od prawa prywatnego odróżnia przede wszystkim metoda regulacji¹²⁸. W koniecznym uproszczeniu można przyjąć, że prawo publiczne odmiennie niż prawo prywatne normuje stosunki prawne z udziałem organu państwa, któremu przysługuje kompetencja do władczego kształtowania sytuacji prawnej podmiotów podlegających jego władztwu (*imperium*)¹²⁹. Z kolei w ramach prawa prywatnego stosunki prawne kształtowane są z uwzględnieniem równorzędnej pozycji podmiotów również wtedy, gdy uczestniczy w nich podmiot, który w sferze publicznoprawnej jest wyposażony w uprawnienia władcze¹³⁰. Prawo prywatne zakłada istnienie formalnie tej samej sfery kompetencji stron

¹²⁵ Zob. zwłaszcza J. Nowacki, *Prawo publiczne – prawo prywatne*, Katowice 1992, s. 8 i n. Na temat sporu o zasadność dychotomii prawo publiczne – prawo prywatne zob. I. Zachariasz, *Prawo w ujęciu strukturalnym. Studium o dychotomicznym podziale prawa na prawo publiczne i prawo prywatne*, Warszawa 2016, s. 58 i n.; por. też R. Szczepaniak, *Podział na prawo publiczne i prywatne. Uwagi na kanwie monografii Igora Zachariasza*, „Forum Prawnicze” 2016/6, s. 82 i n.

¹²⁶ W ten sposób m.in.: J. Gudowski, *Pełnomocnictwo procesowe na tle podziału prawa na prywatne i publiczne*, PPC 2011/1, s. 12; M. Walasik, *Analogia...*, s. 122; T. Wiśniewski, *Kilka refleksji na temat wzajemnych zależności między prawem cywilnym materialnym i procesowym*, PPC 2020/3, s. 583.

¹²⁷ M. Walasik, *Analogia...*, s. 126–127.

¹²⁸ M. Pyziak-Szafnicka [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2014, art. 1, uw. 2.

¹²⁹ M. Walasik, *Analogia...*, s. 122; zob. też M. Pyziak-Szafnicka [w:] *Kodeks...*, red. M. Pyziak-Szafnicka, art. 1, uw. 23; M. Bogdan, *Private...*, s. 237.

¹³⁰ M. Walasik, *Analogia...*, s. 122.

stosunku prywatnoprawnego, czego konsekwencją jest brak możliwości jednostronnego kształtowania pozycji drugiej strony¹³¹.

Przywołane kryterium można odnieść do prawa procesowego cywilnego w zakresie, w jakim reguluje ono postępowanie cywilne, które toczy się przed sądem państwowym lub innym organem umocowanym do władczego określania sytuacji prawnej uczestników¹³². W pewnych wypadkach organy postępowania cywilnego są umocowane także do kształtowania władczo sytuacji osób trzecich¹³³. Organy postępowania cywilnego zajmują pozycję nadrzędną w stosunku do pozostałych uczestników postępowania, dokonujących rozstrzygnięć władczych, co właściwe jest regulacji prawa publicznego¹³⁴. Przekłada się to na moc wiążącą wydawanych przez nie prawomocnych orzeczeń, która stanowi istotę państwowej władzy sądenia realizowanej w postępowaniu cywilnym¹³⁵. Prawo procesowe cywilne uznaje się zatem za część prawa publicznego mającą odmienny przedmiot regulacji niż prawo cywilne, które normuje stosunki między równorzędnymi stronami, podczas gdy prawo procesowe ma za przedmiot wymierzanie sprawiedliwości, co stanowi przedmiot działalności państwa¹³⁶.

Na publicznoprawny charakter prawa procesowego wskazuje także wyraźna przewaga norm bezwzględnie wiążących, od których adresaci nie mogą się uchylać ani ograniczać ich zastosowania¹³⁷. Różnica między prawem publicznym a prawem prywatnym dotyczy bowiem mocy wiążącej norm należących do tych działów prawa¹³⁸. W prawie prywatnym przeważają normy względnie obowiązujące oraz semiimperatywne, podczas gdy w prawie publicznym dominują normy bezwzględnie obo-

¹³¹ M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 40.

¹³² M. Walasik, *Analogia...*, s. 124.

¹³³ M. Walasik, *Analogia...*, s. 124.

¹³⁴ T. Wiśniewski, *Kilka...*, s. 583; por. jednak wątpliwości wyrażane przez M. Pyziak-Szafnicką [w:] *Kodeks...*, red. M. Pyziak-Szafnicka, art. 1, uw. 20.

¹³⁵ M. Walasik, *Analogia...*, s. 124.

¹³⁶ L. Rosenberg, K.H. Schwab, P. Gottwald, *Zivilprozessrecht*, München 2018, s. 9–10.

¹³⁷ M. Walasik, *Analogia...*, s. 125.

¹³⁸ M. Walasik, *Analogia...*, s. 123.